

Lozan: Kürt Askısında Bir Eşkâl

Tarihte yolculuk yapmaya imkan tanıyan bir zaman makinası ile geçmişteki herhangi bir anı değiştirebilmek mümkün olsaydı, muhtemelen bir Kürdün bu hakkını kullanmak için geriye dönmek isteyeceği dönemlerden biri, belki de ilki, Birinci Dünya Savaşı ertesindeki yıllar olurdu. Kürdistan tarihi üzerine yazılan tüm kitaplar, bu dönemi bir kırılma noktası olarak ele alırken, sıklıkla 'Birinci Dünya Savaşının ertesinde yapılan anlaşmalar vesilesiyle Kürdistan dört parçaya bölünmüştür' cümlesine başvururlar. Fakat, bu dört parçaya bölünme hali uluslararası anlaşmaların sahip olduğu içeriklerin oldukça ötesinde bir durum ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Zira, Kürdistan coğrafyasında yaşayan insanlar tarihinin hiçbir döneminde kendi topraklarını yönetebilmekten ve kendi kültürlerini idame ettirebilmekten son yüzyıldaki kadar uzak kalmamışlardır.

Bu temel önerme; 20. yüzyılın öncesindeki

zaman dilimlerinde Kürdistan toplumunun bir bütün olarak mutlu-mesut günler geçirdiğini iddia etmek yerine, 20. yüzyıldan sonraki zaman diliminin özellikle toplumsal yapı ve toprak bütünlüğü açısından Kürdistan tarihinde eş-benzeri-görülmemiş bir bozulmaya denk düştüğüne vurgu yapmaktadır. Öyle ki; 20. yüzyıl öncesinin mirliklerini, eyaletlerini, medreselerini, genel anlamıyla kurumsal Kürt varlıklarını zikretmek bir yana, farklı sömürge yönetimleri altında bir bireyin Kürt olarak var-olabilmesinin bile başlı-başına bir mücadele biçimine dönüşmesi söz konusu olacaktır. Bu yüzden Birinci Dünya Savaşı'ndan bu yana geçen yüzyıllık süre zarfı, toprak ve kimlik gibi bir ulusu var-eden kolektif hafızanın iki temel harcının ortalama bir Kürdün algı dünyasında ters-yüz edilmesine işaret etmektedir.

Lozan Antlaşması, bahse konu olan yüzyıllık di-stopyanın teminat mektubudur. Kürdistan'ın yok-

luğu ve Türkiye'nin varlığı üzerine bina edilen bu anlaşmanın her açıdan sorgulanması bir tarihsel sorumluluk olarak önümüzde durmaktadır. Kimler, neden ve nasıl Lozan Antlaşması'nın hayata geçirilmesine vesile olmuşlar? Bu ve benzeri sorulara kapı aralamak amacıyla hazırlanan PolitikART 318. sayı, Lozan Antlaşması'nı tarihsel ve güncel açılardan, teorik ve sanatsal kritikler üzerinden, uluslararası hukuk normlarına göre incelemeye almaktadır. Lozan sayısına özel olarak hazırlanan söyleşi ise; yüzyıl önce imzalanan anlaşmanın kağıt üzerinde görünmez kıldığı Kürtlerin, yüz yıl sonra imzaların atıldığı binada büyük bir Lozan Konferansı düzenliyor olmasını konu ediyor.

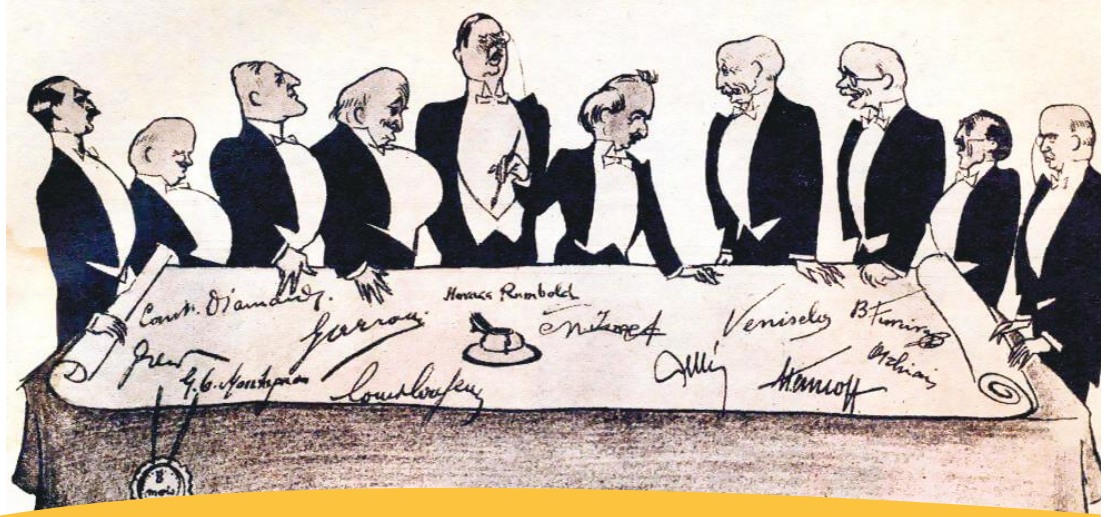
Tarihin cilvesine değil, kendini gerçekleştiren kehanetlere merak salan halkın evlatlarına bitmeyen sevgi ve selamlarımızla. İyi okumalar!

PolitikART

Kimin için Self Determinasyon?

Lozan Antlaşması, Kürt Sorunu ve Uluslararası Hukukta Irk Meselesi

► Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra [...] kendi kaderini tayin ilkesine dayalı ulus-devletlerin ortaya çıkması ırksal ve etnik ayrışmaların keskinleşmesine sebep olmuştur. Aynı sürecin bir parçası olarak, çeşitli toplumlar uluslaşırken, bazı toplumlar da azınlık olarak kabul edilmiştir.

Lozan Antlaşmasını takip eden çizerler Derso ve Keléns adlı çizerlerin mutabakat tasviri

Cevat Dargın

Türkçeye "kendi kaderini tayin ilkesi" olarak çevrilen "the principle of self-determination," fikri düzeyde Aydınlanma Çağı'nın dönüştürücü bir üründür. Aydınlanma düşünürleri, geleneksel otoriteyi reddederek yönetilenlerin rızası ve bireylerin kendi çıkarlarını gözetme özgürlüğüne dayalı bir yönetimi savunmuşlardır. Jean-Jacques Rousseau gibi felsefeciler, "Toplum Sözleşmesi" olarak bilinen teorik yaklaşımlarında siyasi otoritenin halkın genel iradesinden kaynaklandığını ve bireylerin kendilerini yöneten yasaların şekillendirilmesine katılma hakkına sahip olduğunu savunmuşlardır.[1] Bu halk egemenliği ve demokratik yönetim fikri, o zamandan beri modern siyaset teorisinin temel bir unsuru haline gelmiş, uluslararası yasal çerçevelere ve sınırlı bir oranda iç hukuka da dahil edilmiştir.[2]

Kendi kaderini tayin ilkesi, 18. yüzyılın sonlarında gerçekleşen Fransız ve Haiti Devrimleri ile ABD'nin bağımsızlık savaşı üzerinden, ilk olarak Avrupa ve Kuzey Amerika kıtalarında gündeme gelmiştir. 19. yüzyılın ortalarından itibaren, Avrupa'da yaygınlaşan sosyal hareketlerle başlayıp günümüze kadar devam eden bir süreç boyunca çeşitli etnik, dilsel ve dini grupların kendi kimliklerini ve siyasi özerkliklerini savunma süreciyle birlikte geniş kitleler arasında popülerlik kazanmıştır.

Kendi kaderini tayin ilkesinin dünyanın her köşesine ulaşmasını sağlayan önemli gelişmeleri kronolojik sırayla değerlendirecek olursak: 1870'lerde İtalya ve Almanya'daki çeşitli prensliklerin birleşerek birer ulus haline gelmeleriyle beraber Avrupa merkezli emperyalizm yarışının giderek yaygınlık kazanması, Birinci Dünya Savaşı ile beraber hanedanlık ilkesiyle yönetilen Osmanlı, Habsburg ve Rusya gibi imparatorlukların çöküşü, Bolşevik Devrimi, iletişim araçlarının yaygınlaşması ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında kolonyal imparatorlukların dağılması tarihsel açıdan öne çıkan süreçler ve dönüm noktalarıdır.[3] Özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanan Versay Antlaşma-

sı'nda bu ilke halkların kendi kaderlerini belirleme ve bağımsız devletler kurma hakkı olarak tanımlanmış, nihayetinde uluslararası hukukun bir parçası haline gelmiştir.

"Kendi kaderini tayin ilkesi", sıradan bir hak olmadığı için, bir kavram olarak tanımlanabilmesi de oldukça zor ve hatta belki de imkânsız bir olgudur.[4] Bu karmaşıklığı anlamak için öncelikle sosyalist lider Lenin'in ve siyasi liberalizm öncüsü Wilson'ın konu hakkındaki görüşlerini ele alacağız. Daha sonra, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla beraber giderek artan bir şekilde Wilson'ın yaklaşımıyla şekillenen mevcut uluslararası hukuk ile ırk meselesi arasındaki bağlantıyı irdelleyeceğiz. Son olarak, ırk ve uluslararası hukuk arasındaki ilişkinin doğasına odaklanacağız. Bu ilişkinin sonuçlarını daha iyi anlayabilmek için mevcut politik düzenin "ötekileri" olarak kabul edilen ve güç temelli hiyerarşik ilişkilerin durumu Kürtler üzerinden, Sevr ve Lozan antlaşmaları bağlamında açıklamaya çalışacağız.

Lenin ve Wilson için Self-Determinasyon

20. yüzyıl boyunca dünya siyasetinin şekillenmesinde en etkili olan iki isim, Vladimir Lenin ve Woodrow Wilson, siyasi ideolojileri ve tarihsel bağlamları temelinde kendi kaderini tayin konusuna farklı yorumlar getirmiştir. Lenin, kendi kaderini tayin hakkını emperyalizme karşı savaşmanın ve sosyalist devrimi gerçekleştirmenin bir aracı olarak görmüş ve bu doğrultuda ezilen ulusların bağımsız devletler kurma hakkını savunmuştur. Lenin, bu hakkı emperyalist güçleri zayıflatmak, ezen ve ezilen uluslar arasında eşitliği sağlamak için taktiksel bir araç, geçici bir süreç ve sonuç olarak işçi sınıflarının evrensel birliğine giden yolda bir basamak olarak görmüştür.[5]

Wilson'ın self-determinasyon anlayışı ise ulus-devlet oluşturma odaklıdır, sistemsel istikrarı ve ulusal grupların haklarını korumayı öncelikli tutmuştur.[6] Ancak; Wilson'un Batı medeniyetinin üstünlüğüne ve ırklar arasında hiyerarşik ilişkilerin gerekliliğine olan inancı, Avrupalı kolonyal devletlerin eski Osmanlı topraklarında-bugünkü Ortadoğu'da yarı sömürgeci bir

yönetim biçimi olan mandacılık sistemini uygulamalarına yol açmıştır.[7] Hem dönemin İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon ve hem de Amerika Birleşik Devletleri başkanı Wilson farklı ırkların bir arada yaşamasının mümkün olmadığı ve hatta bunun tehlikeli olduğu inancına sahiptiler.[8] Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra onların bu yaklaşımlarla ortaya koydukları kendi kaderini tayin ilkesine dayalı ulus-devletlerin ortaya çıkması ırksal ve etnik ayrışmaların keskinleşmesine sebep olmuştur. Aynı sürecin bir parçası olarak, çeşitli toplumlar uluslaşırken, bazı toplumlar da azınlık olarak kabul edilmiştir.

Lenin'in kendi kaderini tayin yaklaşımına dayalı olarak kurulan Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, Ruslar da dahil olmak üzere birliği oluşturan toplumların çoğu, Wilson'ın temsil ettiği homojen etnik veya dini topluluklara dayalı ulus devletler kurdu veya kurmaya çalıştı. Böylelikle, 21. yüzyıla gelindiğinde Wilson'un öncülük ettiği yoruma dayanan kendi kaderini tayin ilkesi, yani farklı ırkların bir arada yaşamasının imkânsız ve hatta tehlikeli olduğu görüşü dünya genelinde hâkim bakış açısı haline geldi. Böylelikle; Fransız Devrimi ile siyaset sahnesine çıkan, milliyetçilik ideolojisine paralel olarak çeşitli dönemlerde ve coğrafyalarda koşullara göre değişip dönüşen kendi kaderini tayin olgusu, yaklaşık son 200 yıldır dünyanın her köşesine etki etmiştir. Bu süreçte, bazı toplumlar ulus, diğerleri ise azınlık olarak tanımlanmış olsa da bu ilke etrafındaki tartışmalar ortaya çıktığı dönemlerden bugüne süregelmiştir.

Sevr'den Lozan'a Geçiş

Ulus-devletlerin oluştuğu ve dünyaya yayıldığı bu tarihsel süreçte, Kürtler gibi kendi etnik kimliklerine dayalı bir devlete sahip olmayan toplumların durumu, kendi kaderini tayin etme ilkesi ve buna dayalı olarak oluşmuş olan uluslararası hukukla ilgili temel soruları gündeme getirmektedir.[9] Milliyetçilik ideolojisinin Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı yaşayan topluluklara etki etmeye başladığı 19. yüzyılın ortalarından itibaren, Kürtler genellikle devletlerarası anlaşmalarda bir "sorun" olarak görülmüştür.

Ancak Birinci Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nun İngiltere'nin başını çektiği galip devletlerle imzaladığı Sevr Antlaşması (1920), uluslararası hukukta Kürtlerle ilgili istisnai bir yaklaşıma işaret eder. Bu antlaşmada, modern tarihte ilk kez ve şimdiye kadar son kez, Kürtlerin belirli koşullar yerine getirildikten sonra kendi kaderini tayin etme ilkesi çerçevesinde bağımsız bir devlete sahip olabilecekleri anlaşmaya imza atan devletler tarafından kabul edilmiştir.[10]

Mustafa Kemal önderliğindeki Türk ulusal hareketi Yunanlar karşısında zafer elde ettikten sonra Sevr Antlaşması'nı tanımadığını ilan ederek, o anlaşmaya taraf olan Osmanlı dışındaki diğer devletlerle Lozan Antlaşması'nı (1923) imzalamış ve bu şekilde Kürtlerle ilgili süreç rafa kaldırılmıştır. Yeni antlaşmada Kürtlerden bahsedilmediği gibi, Kürtler azınlık olarak da tanınmamıştır ve azınlık statüsü sadece bazı gayrimüslim topluluklar için geçerli olmuştur.[11] Sevr Antlaşması'ndan Lozan Antlaşması'na giden bu süreç, "Kürt sorunu" olarak bilinen meselenin tarihsel gelişimini, güncel durumunu ve uluslararası hukuktaki karşılığını anlamamız açısından önemli bir kaynaktır.[12]

Bahse konu olan süreç, Birinci Dünya Savaşı sonrası antlaşmaları imzalayan tüm tarafların savunduğu kendi kaderini tayin ilkesinin gizemini ortadan kaldırmaktadır. Kürtlerin bu süreçteki deneyimi, modern dünya sisteminin dayandığı ulus-devlet yapısının çıkmazlarına "kimin için kendi kaderini tayin?" sorunsalı özelinde işaret etmektedir. Ulus ve devlet arasında doğal bir uyumun olduğu savına dayanan mevcut sistem hem ulusun hem de devletin kolayca ve açıkça tanımlanabileceğini varsaymaktadır. Burada bu kavramları ayrıntılı olarak tartışacak yer olmadığından, gerçekliğin bu varsayımlardan çok uzak olduğunu belirtmekle yetineceğim.

Lozan'dan Kalan Miras

Esasen değinmek istediğim konu, Wilson'ın ırklar arası bir hiyerarşiye dayanan ve farklı toplumların bir arada yaşayamayacağı inancıyla yoğrulmuş yaklaşımının, mevcut uluslararası hukukta kendi kaderini tayin kavramının baskın yorumu haline gelmiş olmasıdır.[13] Bu anlayışa göre; hangi toplumların bağımsız bir devlete sahip olacağına, hangilerinin azınlık olacağına ve hangi toplulukların bu kategorilerin dışında kalacağına karar verme yetkisi, o toplumların üyelerinin değil, yerel-bölgesel-küresel güç dengelerini kendi lehlerinde tutan gruplara aittir.[14] Kürtler örneğine bakacak olursak, Lozan Antlaşması'nda Kürtlerin kaderini kendi aralarından seçtikleri temsilciler değil, onlar adına Türkler ve İngilizler kendi etnik gruplarının iktidarına dayanan devletlerinin lehine tayin etmişlerdir. Halkın %93'ünün bağımsızlık lehinde oy kullanmış olmasına rağmen, 2017 yılında Irak'ın Kürdistan bölgesinde gerçekleşen bağımsızlık referandumundan sonra yaşananlar, Lozan Antlaşması'nın üzerinden bir asır geçmiş olsa bile ırklar arası hiyerarşik anlayışa dayanan kendi kaderini belirleme ilkesinin uluslararası hukuktaki işleyişinde herhangi bir değişikliğin olmadığı

günü göstermektedir.[15]

Kürtlerin Sevr Antlaşması'ndan Lozan Antlaşması'na geçiş süreciyle bağlantılı olarak kendi kaderini tayin olgusuna dair daha kapsamlı bir sorgulamaya ihtiyaç vardır. Bu antlaşmalara taraf olan güçlerin ve antlaşmalar sonrasında ortaya çıkan yeni devletlerin benimsediği kendi kaderini tayin etme ilkesinde belirleyici bakış açısı "toplulukların karıştırılmaması" (unmixing of peoples) olmuştur. Bu, Birinci Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşen barış görüşmelerinde en etkin pozisyonda olan İngiltere'yi temsil eden Lord Curzon'un öncülük ettiği bir bakış açısıdır. İngiltere'nin Ortadoğu politikasında çok önemli rolleri olan ve 1919'dan itibaren dışişleri bakanlığı görevini yürüten Lord Curzon'un öncülük ettiği yaklaşımı Wilson da benimsemiştir.[16] Bu anlayış doğrultusunda, homojen topluluklar yaratma hedefi üç temel yöntemle gerçekleştirilmiştir: Soykırım, nüfus mübadelesi ve zorla asimilasyon. Nitekim, Lozan Antlaşması'nın mirası, bu üç sosyal mühendislik yöntemini de içermektedir.[17]

Lozan Antlaşması'nın zaman geçtikçe ehemmiyeti artan miraslarından ilki Kürt meselesi ise, ikincisi Alevi meselesidir. Kürtler ve Aleviler, Lozan Antlaşması ile uluslararası hukuk bağlamında resmîyet kazanan Türkiye Cumhuriyeti'nde baskın olan Türklük ve Sünnilik kimliklerinin dışında kalan en büyük iki topluluktur. Ancak, antlaşma bu iki topluluk hakkında herhangi bir ifade içermemektedir. Antlaşmada kullanılan "azınlık" kavramı, Ermeniler, Yahudiler ve Rumlar gibi Müslüman olmayan üç etnik-dinsel topluluğa uygulanırken, Sunni (bazı akademisyen ve aktivistlere göre Müslüman) olmadıkları halde Aleviler (Ezidiler ve Asuriler ile birlikte) bu kavramın dışında bırakılmıştır.[18] Antlaşma, Türk devletine Kürtlerin ve Alevilerin yaşadığı topraklar üzerinde tam egemenlik tanıyarak bu grupları görünmez kılmış, Achille Mbembe'nin deyişiyle, "yaşayan ölümler" (living death) haline getirmiştir.[19] Böylelikle, Kürtlere ve Alevilere yönelik şiddet, imha ve asimilasyon politikalarının uygulanmasının yolunu açmıştır.

Sonuç Yerine

Kendi kaderini tayin ilkesinin ırk kavramıyla olan ilişkisi, mevcut siyasi düzen açısından Mbembe'nin tarif ettiği sonuçların ortaya çıkmasında belirleyici rol oynamıştır. Uluslararası hukuk ile ırk meselesi arasındaki sorunlu ilişki son zamanlarda bazı akademik çalışmalarda ele alınmış olsa da özellikle Ortadoğu bağlamında bu ilişkinin kapsamlı bir şekilde ortaya konulması için yeterli çalışmalar yapılmamıştır.[20] Kendi kaderini tayin ilkesinin sosyal bilimlere yansıyan hali, Kürt sorunu gibi örnekler üzerinden güncel uluslararası hukuktaki yansımaları test edildiğinde, açık ve net çelişkilere işaret etmektedir. Ortadoğu çalışmalarının sosyal bilimlere kazandırmış olduğu Oryantalizm eleştirisinde dahi bu bağlamı sorgulayan bir yaklaşım görmek zordur. Literatürde Ortadoğu bağlamında yapılan çalışmaların çoğu, Avrupa ve Kuzey Amerika'da kölelik, siyahilik, yerlilik ve beyazlık üzerinden gelişen ırkçı pratikleri sorgula-

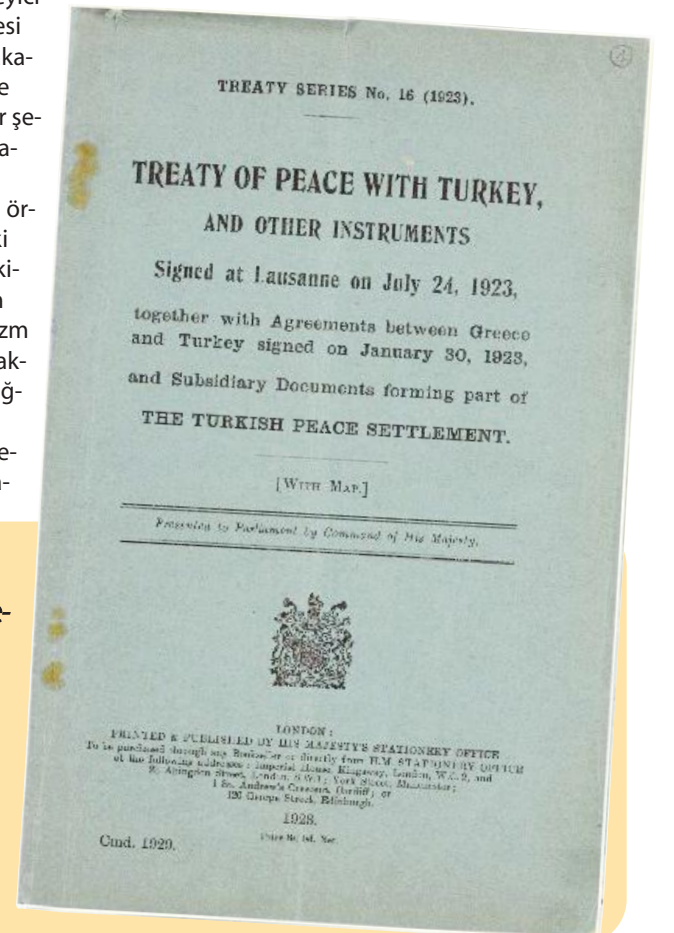
madan Ortadoğu'ya uygulamakla yetinmiştir.[21]

Ortadoğu'da yaygın olan ırkçılık anlayışında, Avrupa ve Amerika bağlamında bahsettiğimiz faktörlerin etkisi göz ardı edilemez; ancak etnisite, dini kimlikler, coğrafik aidiyetler ve soy temelli dinamikler, bu bölgede gelişen ırka dayalı düşünce ve pratiklerde çok daha yaygın bir şekilde etkili olmuştur. Örneğin, Kürtlerin dağlarla ve Bedevilerin çöllerle özdeşleştirilmesiyle gelişen ırksal süreçler, coğrafi aidiyet kavramının Ortadoğu ırkçılığındaki önemine işaret eder. Benzer şekilde, Ezidiler, Kiptiler, Aleviler, Zerdüşter ve Dürzilere yönelik tutumların gelişim süreçleri ve Şii-Sunni ayrımının modern dönemde kazandığı anlamlar da dini kimliklerin Ortadoğu ırkçılığındaki önemine işaret eder. Bunlarla birlikte, modern Ortadoğu'da görece en yaygın şekilde ırksallaştırılmış (racialized) kimlik, hiç kuşkusuz etnisitedir. Araplık, Türklük, Kürtlük ve İrânilik (Farslık) tüm kimlikler içinde en çok ırksallaştırılmış olanlardır.[22]

İrk ve kendi kaderini tayin ilkesi arasındaki çelişkili ilişkiye dayanan ulus-devlet düzeni, Orta Doğu ve diğer post-kolonyal bölgelerde yaşanan çatışma ve gerilimlerin en önemli nedenlerindedir. Bölgedeki birçok devlet yönetimi, kısmen yerel dinamiklerin modern dönemdeki dönüşüm süreçleri ve kısmen de kolonyal dönemin bir mirası olarak, kendi sınırları içinde bulunan baskın etnik veya dini grupların çıkarlarına öncelik vermektedir.

Bu durum, genellikle birçok ülke arasında bölünmüş ve azınlıklaştırılmış toplulukların yaşadığı bölgelerde çatışmalara sebep olmaktadır.[23]

Çeşitliliğin sorun olarak görülmediği dolaylı yönetim ilkesine dayalı imparatorluklardan, çeşitliliğin bir tehdit unsuru olarak algılandığı ve doğrudan yönetim ilkesine dayalı ulus-devletler sürecine geçişin yerel dinamikleri bastırarak bölge ötesi dengeler tarafından şekillendirilmiş olması, Ortadoğu ve diğer post-kolonyal coğrafyalardaki çatışma ve gerginliklerin tezahüründe hayati roller oynamaktadır. Bununla beraber, aynı devlet çatıştı altında veya aynı ulus tanımı içinde bulunmak istemeyen topluluklar da benzer sebeplerden dolayı zorunlu bir birlikteliğe tabi tutulmuş ve bu zorunlu birliktelik de çatışma dinamiğinin başka bir boyutunu temsil edegelmiştir. →

► Kürtlerin bu süreçteki deneyimi, modern dünya sisteminin dayandığı ulus-devlet yapısının çıkmazlarına "kimin için kendi kaderini tayin?" sorunsalı özelinde işaret etmektedir. Ulus ve devlet arasında doğal bir uyumun olduğu savına dayanan mevcut sistem hem ulusun hem de devletin kolayca ve açıkça tanımlanabileceğini varsaymaktadır.

► Lozan Antlaşması'nda Kürtlerin kaderini kendi aralarından seçtikleri temsilciler değil, onlar adına Türkler ve İngilizler kendi etnik gruplarının iktidarına dayanan devletlerinin lehine tayin etmişlerdir.

Sonuç olarak; Kürtlerin özerklik veya bağımsızlık mücadelesi, diğer marjinalleştirilmiş toplulukların basın gruplarının hegemonyasına meydan okumasına ilham vermiş ve Orta Doğu'da çeşitli yapılar arasında güç ve nüfuz için rekabetin yaşandığı karmaşık ve değişken bir sosyo-politik manzara oluşmuştur. Siyasi ve hukuki egemenliğin kendi kaderini tayin ilkesinin ırklar arası bir hiyerarşiye ve toplulukların bir arada yaşayamayacağı fikrine dayanan bir yaklaşım üzerinden temellendirilmesi, günümüz dünya sisteminin şekillenmesinde etkili olan diğer tüm faktörlerin ötesinde bir role sahiptir.

[1] Jean-Jacques Rousseau, *The Social Contract*. Translated by G. D. H. Cole. (London: J. M. Dent & Sons, 1762).

[2] Zubeida Mustafa, "The Principle of Self-Determination in International Law." *The International Lawyer* 5, no. 3 (1971): 479–87; Elizabeth Rodriguez-Santiago, "The Evolution of Self-Determination of Peoples in International Law," 201–240, in Fernando R. Tesón (Ed.), *The Theory of Self-Determination* (Cambridge: Cambridge University Press, 2016); Lee C. Buchheit, *Secession: The Legitimacy of Self-Determination* (New Haven, London: Yale University Press, 1978); Kalana Senaratne, *Internal Self-Determination in International Law: History, Theory, and Practice* (Cambridge: Cambridge University Press, 2021).

[3] Neil MacFarlane and Natalie Sabanadz, "Sovereignty and Self-Determination: Where Are We?" *International Journal* 68, no. 4 (2013): 609–27

[4] Oskar Halecki, "The Problem of Self-Determinism." *Proceedings of the American Philosophical Society* 87, no. 2 (1943): 194–98.

[5] Burkhard Olschowsky, Piotr Juszkiewicz, and Jan Rydel, "Vladimir Ilyich Lenin and Woodrow Wilson on the Self-Determination of Nations," 149–70, in *Central and Eastern Europe after the First World War (Germany: Walter de Gruyter GmbH, 2021)*.

[6] Allen Lynch, "Woodrow Wilson and the Principle of 'National Self-Determination': A Reconsideration." *Review of International Studies* 28, no. 2 (2002): 419–36.

[7] Leonard V. Smith, "The 'Unmixing' of Peoples," in *Sovereignty at the Paris Peace Conference of 1919, 143–179* (Oxford: Oxford University Press, 2018); Gary Gerstle, "Race and Nation in the Thought and Politics of Woodrow Wilson," in John Milton Cooper, *Reconsidering Woodrow Wilson: Progressivism, Internationalism, War, and Peace*, 93–124 (Washington, D.C.: Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2008).

[8] 1917 yılındaki bir toplantıda, Wilson şu ifadeleri kullanmıştır: "Türkiye [Osmanlı Devleti], farklı ırklardan oluşan bir yığın gibi, Avrupa'yı sürekli olarak endişede tutan gerçek bir yaban arısı yuvasıdır." Woodrow Wilson, *The Papers of Woodrow Wilson* 43 (New Jersey: Princeton University Press, 1983), 469. Wilson'ın aynı yıl başka bir görüşme sırasında da Türkiye (Osmanlı Devleti), bölünecekse, bunun savaşın tarafları arasında değil, ırksal dinamiklere göre yapılması gerektiği önerisini kabul ettiği belirtilmektedir. Woodrow Wilson, *The Papers of Woodrow Wilson* 44 (New Jersey: Princeton University Press, 1984), 378–79.

[9] Charles Tilly, "National Self-Determination as a Problem for All of Us." *Daedalus* 122, no. 3 (1993): 29–36.

[10] Dylan Evans, "The Kurdish Quest for Independence and the Legality of Secession Under International Law," *Washington University School of Law* 19, no. 2/4 (2021): 289–309.

[11] Lerna Ekmekcioglu, "Republic of Paradox: The League of Nations Minority Protection Regime and the New Turkey's Step-Citizens." *International Journal of Middle East Studies* 46, no. 4 (2014): 657–79

[12] Othman Ali, "The Kurds and the Lausanne Peace Negotiations, 1922–23." *Middle Eastern Studies* 33, no. 3 (1997): 521–34; Denise Natali, *The Kurds and the State: Evolving National Identity in Iraq, Turkey, and Iran* (Syracuse University Press, 2005).

[13] Erez Manela, *The Wilsonian Moment: Self-Determination and the International Origins of Anticolonial Nationalism* (Oxford: Oxford University Press, 2007); Siba N'zatioula Grovogui, *Sovereigns, Quasi Sovereigns, and Africans: Race and Self-Determination in International Law* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1996).

[14] Charles Tilly, "War Making and State Making as Organized Crime." In *Bringing the State Back In*, edited by Peter B. Evans, Dietrich Rueschemeyer, and Theda Skocpol, 169–91 (Cambridge: Cambridge University Press, 1985).

[15] Surhan Al, "İsrail, 2017 Irak Kürdistanı Bağımsızlık Referandumunu Neden Destekledi? Ontolojik Güvenlik Çerçevesinden Bir Değerlendirme," *Mülkiye Dergisi*, 45 no. 3 (2021): 559–586.

[16] Leonard V. Smith, "The 'Unmixing' of Peoples," in *Sovereignty at the Paris Peace Conference of 1919, 143–179* (Oxford: Oxford University Press, 2018).

[17] See, Uğur Ümit Üngör, *The Making of Modern Turkey: Nation and State in Eastern Anatolia, 1913–1950* (Oxford: Oxford University Press, 2011); Ronald Grigor Suny, *They Can Live in the Desert but Nowhere Else: A History of the Armenian Genocide* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2015); Aslı Iğsız, *Humanism in Ruins: Entangled Legacies of the Greek-Turkish Population Exchange* (Stanford, CA: Stanford University Press, 2018); and Murat Yüksel, "Forced Migration and the Politics of Internal Displacement in the Making of Modern Turkey: The Case of Dersim, 1937–1947." Phd diss., Columbia University, 2008.

[18] Ramazan Turgut, "Bir Halkın Göç Hikâyesi: Süryanilerin XX. Yüzyılda Türkiye'den Avrupa'ya Göç Süreci," *Mukaddime*, 7 no. 2 (2016): 275–294.

[19] Mbembe İsrail'in Filistinlilere uyguladığı siyaseti nekroiktidar anlayışının en gelişmiş örneği olarak görmektedir. Achille Mbembe, *Necropolitics [Nekropolitika]* (Durham: Duke University Press, 2019), 92.

[20] Justin Desautels-Stein, *The Right to Exclude: A Critical Race Approach to Sovereignty, Borders, and International Law* (Oxford: Oxford University Press, 2023); Makau Mutua, "Critical Race Theory and International Law: The View of an Insider-Outsider," *Villanova Law Review* 45 no. 5 (2000): 841–53; Penelope E. Andrews, "Making Room for Critical Race Theory in International Law: Some Practical Pointers." *Villanova Law Review* 45, no. 5 (2000): 855–886; Christopher Gevers, "Unwhitening the World": Rethinking Race and International Law," *UCLA Law Review* 67 no. 6 (2021): 1652–1685; Carola Lingaas, *The Concept of Race in International Criminal Law* (New York, NY: Routledge, 2020); Siba N'zatioula Grovogui, *Sovereigns, Quasi Sovereigns, and Africans: Race and Self-Determination in International Law* (Minneapolis:

Lozan Antlaşması'nda Kürtlerin kaderini kendi aralarından seçtikleri temsilciler değil, onlar adına Türkler ve İngilizler kendi etnik gruplarının iktidarına dayanan devletlerinin lehine tayin etmişlerdir.

University of Minnesota Press, 1996); Urs Matthias Zachmann, "Race and International Law in Japan's New Order in East Asia, 1938–1945." In *Race and Racism in Modern East Asia*, 453–73 (Leiden: Brill, 2013); Noura Erakat, Darryl Li, and John Reynolds, "Race, Palestine, and International Law." *AJIL Unbound* 117 (2023): 77–81; Gregory Shaffer, "Capitalism, International Law, Race, and China's Rise: Afterword to the Foreword by Karen Alter." *International Journal of Constitutional Law* 20 no. 1 (2022): 52–59; Robert Knox, "International Law, Race, and Capitalism: A Marxist Perspective." *AJIL Unbound* 117 (2023): 55–60.

[21] Bernard Lewis, *Race and Slavery in the Middle East: An Historical Enquiry* (New York: Oxford University Press, 1990); Eve Troutt Powell, *A Different Shade of Colonialism: Egypt, Great Britain, and the Mastery of the Sudan* (Berkeley: University of California Press, 2003); Terence Walz and Kenneth M. Cuno, *Race and Slavery in the Middle East: Histories of Trans-Saharan Africans in Nineteenth-Century Egypt, Sudan, and the Ottoman Mediterranean* (Cairo: The American University in Cairo Press, 2010); Eve Troutt Powell, *Tell This in My Memory: Stories of Enslavement from Egypt, Sudan, and the Ottoman Empire* (Stanford, CA: Stanford University Press, 2012)

[22] Nazan Maksudyan, "Türklüğü ölçmek: bilimkurgusal antropoloji ve Türk milliyetçiliğinin ırkçı çehresi, 1925–1939 (İstanbul: Metis, 2005) ve "Racial Anthropology in Turkey and Transnational Entanglements in the Making of Scientific Knowledge: Seniha Tunakan's Academic Trajectory, 1930s–1970s." *History of the Human Sciences* 36, no. 2 (2023): 154–77; Murat Ergin, *Is the Turk a White Man?: Race and Modernity in the Making of Turkish Identity* (Leiden: Brill, 2016).

[23] Eve M. Troutt Powell, "Ignore the Poets at Your Peril: A Reflection on Neither Settler nor Native; The Making and Unmaking of Permanent Minorities." *Journal of Palestine Studies* 51 no. 1 (2022): 78–84.

Lozan:

Kürt Sorununda
Çözumsuzlüğün Adresi

Lozan, Kürtlerin beklentilerinin tersine halk ve ülke olarak bölünmeleriyle sonuçlanmış ve Kürtler o tarihten itibaren onulmaz bir yara almışlardı. Başta İngilizler olmak üzere Batılılar Mezopotamya ve Kürdistan üzerinde pazarlık yapmış, Türk delegasyonu da Anadolu topraklarını kurtarma uğruna Kürtleri feda etmiştir.

► Mehmet Bayrak

24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması'nın 100. Yıldönümüne girdiğimiz 2023 yılında, Lozan Antlaşması'nın Kürtler açısından ne anlama geldiğini bir kez daha anlama fırsatı buluyoruz. Türkiye'nin bu antlaşmayı "zafer" veya "hezimet" olarak niteleyen iki kampı mevcut. Ancak en temelde, Lozan Antlaşması kutsal bir metin olarak kabul edilir. Çünkü Lozan Antlaşması'nın getirdiği statü sayesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırları çizilmiştir. Dolayısıyla bu antlaşmayı sorgulayan kesimler "Sevrci", hatta hain olmakla itham edilmektedir. Bu konuda düşüncenin temellendirilmesine bile tahammül gösterilmez.

Oysa, biliniyor ki, Türkiye'de Kürt sorunu kimilerinin sandığı gibi salt bugünün sorunu değil, geçmiş 100 yılı dayanan, başka bir söyleyişle 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması'yla yaşıt bir sorundur. Çünkü Lozan Antlaşması ile "baltası kütükten çıkan" Türk yönetimi sırasıyla; 1924'te çıkardığı Anayasa, 1925'te yayımladığı Takrir-i Sükûn yani "Susturma Yasası", aynı yıl gizlice hazırlayıp uygulamaya koyduğu ve bizim ilk kez gün yüzüne çıkardığımız Şark Islahat Planı bir başka söyleyişle "TC'nin Kürt Anayasası" ile etkileri yüzyıla yayılacak hamleler yapmıştır. Lozan'ın ardından gelen ve Lozan ile birlikte ele alınması gereken bu hamleler ile ikame edilen "retinkâr-imha" politikaları üzerinden Kürt sorununun köken dinamiklerini ele almak gerekir.[1]

Bir "toplumsal gerileşme hareketi" olarak nitelendirilebilecek bu kanunlar ve gizli planlar; sadece bugünkü Kürt sorununu yaratmakla kalmadı aynı zamanda çok-partitli sisteme son verdi, emekçi kesimin siyasal ve sosyal örgütlenme özgürlüğünü yasakladı ve o günden bugüne milyonlarca insanımızda hasar yarattı.

Lozan'a Giden Süreç

Bu arada, gerek İstanbul'daki İttihat Terakki yönetimi karşıtı partiler, gerekse Anadolu'ya geçen Kemalistler, Kürtlere "birlikte kurtuluş ve birlikte özgürleşme" önerdiler. Türk yönetimi, Sevr Antlaşması'nı içine sindirmeyen Kürt halkının rüzgarını arkasına alarak Lozan'a gitti ve kendisi adına bir zafer kazandı. Kürtler, Lozan'a ayrıca temsilci yollamayı Mustafa Kemal'in isteği üzerine,

Lozan Konferansı, Clifford Kennedy Berryman, 1923

Lozan'da bulunan İsmet Paşa liderliğindeki

delegasyonun Kürtleri temsil ettiğini bildirdiler: "Sevr Antlaşması ile Kürtler, Türkler gibi kendi vatanlarını tehlikeye maruz gördüler. Çünkü Sevr Antlaşması hükümlerine göre, Doğu Anadolu'da Ermenistan sınırı bitişiğinde bir Kürdistan devleti kurulacaktı. Kürtler, Türk vatanının kendileriyle birlikte, özellikle Doğu'da Ermeni tehlikesiyle karşılaşacağını biliyorlardı. Milli Mücadele'nin devamınca canla-başla beraberlik gösterdiler. Sonra, Lozan Antlaşması yapılırken de Kürtler vatansever olarak Türklerle beraber bulunmuşlardır. Kürtler, Ermeniler gibi Lozan'a gelip bize başvurmadılar. Hatta biz Lozan'daki konuşmalarımızda milli davalarımızı 'biz Türkler ve Kürtler' diye bir millet olarak savunduk ve kabul ettirdik." [2]

Lozan görüşmeleri aşamasında bu birlikteliğe öncülük eden Kürt milletvekillerinden Bitlisli Yusuf Ziya Bey, Meclis'te şunları dile getirdi: "Kürdün birliği, Kürdün itaati, Kürdün iki parçaya ayrılmasında değil, bir parça halinde idare edilmesindedir... Türk'le Kürt işbirliği ederek yaşamazlarsa, ikisi için son yoktur. Bundan dolayı herhangi birisi diğerine ihanet ederse, ikisi için de akıbet (son, gelecek) yoktur." [3] Ancak, ne yazık ki aynı kişi, Lozan'daki birlikteliğe ön ayak olan Dersim Milletvekili Hasan Hayri Bey ile birlikte bundan iki yıl sonra 1925'te idam edildi.

Lozan'ın Ardından Barışı Yakalamak

Üstte de vurgulandığı gibi, gerek İstanbul'daki İttihat

karşıtı partiler, gerekse Anadolu'ya geçen Kemalistler, Kürtlere "birlikte kurtuluş ve birlikte özgürleşme" önerirken, bu öneri, Kürtlerin beklentileriyle daha iyi çakışmış ve bu buluşmayla Lozan'a gidilmişti. Ancak Lozan, Kürtlerin beklentilerinin tersine halk ve ülke olarak bölünmeleriyle sonuçlanmış ve Kürtler o tarihten itibaren onulmaz bir yara almışlardı. Başta İngilizler olmak üzere Batılılar Mezopotamya ve Kürdistan üzerinde pazarlık yapmış, Türk delegasyonu da Anadolu topraklarını kurtarma uğruna Kürtleri feda etmiştir. Görüldüğü gibi, adeta Kürtlerin dışında, Kürtlerin aleyhine yazılıp uygulamaya konan bir senaryo söz konusuydu. Çünkü Kemalist yönetim, daha 1921 ve 1922'de hem Fransızlar hem de İngilizler ile gizli görüşmeler ve anlaşmalar yaptı. Zaten Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Kürt kimliğinin yasaklanması, bu galip devletlerden alınan cüretten kaynaklandı.

Lozan Antlaşması, Kürtlere yönelik olumsuzluklarının yanı sıra aslında kimi kültürel haklara yönelik güvenceler sağladı. Antlaşmanın "Azınlıkların Korunması" başlığının III. Bölümünde yer alan 37-45. maddeleri, diğer bölümlerde gayrimüslim azınlıklara getirilen hakların yanı sıra, Kürtler başta olmak üzere Müslüman azınlıklara da bazı haklar getirdi. 1923 yılında Paris'te imzalanan metnin Fransızca olan belgelerinden çevrilen Lozan Antlaşması'nın ilgili maddelerinin tümünün burada aktarılması mümkün olmadığı için, sadece bazı madde özetlerini vermekle yetineceğiz. →

Örneğin antlaşmanın 38. maddesi şöyleydi: "Türk hükümeti, köken, ulus, dil, ırk ve din farkı gözetmeksizin tüm Türkiye vatandaşlarının hayat ve özgürlüklerinin güvence altına alınmasını yükümlenir." Aynı Antlaşmanın 39. maddesinde ise şöyle denmektedir: "Din farkı gözetmeksizin Türkiye'de ikamet eden herkes yasa karşısında eşit olacaktır. Hiç bir Türk vatandaşına özel konuşmalarda, ticari ve dinsel yaşamda, basında ya da her türden yayınlarda ya da umumi toplantılarda herhangi bir dili özgürce kullanmasında hiç bir kısıtlama getirilmeyecektir. Resmi dilin yanı sıra, Türkçe'den başka bir dil kullanan Türk yurttaşlarına mahkemelerde sözlü olarak kendi dillerini kullanmaları için gerekli kolaylıklar sağlanacaktır." [4]

Kemalist yönetim, Lozan gibi uluslararası bir antlaşma ile kabul ettiği bu hakları bile 1925'te yürürlüğe koyduğu gizli Şark Islahat Planı ile geri çekti ve devamındaki 100 yılda bu anlayış Kürt meselesinde çözümü değil, çözümsüzlüğü sağladı. Bu sebeple, Kürt meselesinde çözümü sağlamanın tek çıkar yolu sorunları barış içerisinde çözmekten geçer. Kürtler ve Türkler için olabilecek en olumlu sonuç budur.

Lozan'ın Bedelini Kim Ödedi?

20. yüzyıl başlarında Türkler, Türkçü İttihat ve Terakki Cemiyeti yönetiminde, Anadolu topraklarının İtilaf Devletleri'nce paylaşılıp boyunduruk altında kalması tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlardı. Bu aşamada, Misak-ı Milli sınırları içinde Kürtler işbirliğine çağırılmış, bunun sonucu olarak ise Ege'de Yunanlılar, güneybatıda İtalyanlar, güneyde Fransızlar, güneydoğuda İngilizler ve kuzeydoğuda Ruslar tarafından işgal edilmiş topraklarını 'kurtarmışlardır'. Böylelikle Misak-ı Milli, Türkler açısından kazanımla sonuçlanırken, Kürtler açısından ise 100 yıllık bir başka baskı ve sömürü döneminin kapısının aralandığı bir sürece dönüşmüştür.

Osmanlı'nın yenilgisinin ardından, Anadolu'nun ve Kürdistan'ın işgalinden sonra işgale direnen çete hareketleri Antep, Urfa ve Maraş gibi Kürt yoğunluklu illerde direnişe geçmişlerdi. İstanbul Hükümeti tarafından Anadolu'ya giden Mustafa Kemal'in çalışma alanı ise Kürdistan olmuştu. Erzurum Kongresi, peşi sıra Sivas Kongresi ve burada alınan kararların protokol halinde Amasya Genelgesi'ne dönüşmesi, Türkler ile Kürtlerin işbirliğinin bir sonucuydu. Bu çalışmalar, Kürtler adına Vilayet-i Şarkîye Müdafası Hukuku Milliye (Doğu İlleri Ulusal Hakları Savunma) Örgütü'nce yürütüldü. Amasya Protokolü'nde yer alan Kemalistlerin vaatleri doğrultusunda Kürtlerin Türkler ile eşitliği öngörüldüğü için, Kürtler bu mücadeleye olabildiğince destek olmuşlardır. Yine bu vesileyle, Mehmet Şerif Paşa Sevr Barış Konferansı'ndan çekilmiş ve İsmet Paşa liderliğinde Lozan'da bulunan Türk delegasyonu desteklenmiştir. Örgütlü yurtsever Kürt kesimi ise en azından umutlu bir bekleyişe girmiş ve köstek olmamıştır.

Kısaca Kürtler, Misak-ı Milli (Ulusal And) ile bağlantılı olarak verdikleri dayanışma sözlerinde durmuşlar, ancak Türk tarafı sözünde durmamıştır. Nazım Hikmet'in, 1989'da yayımladığımızda tutuklanmamıza gerekçe yapılan şu sözleri bu gerçekliğin yalın bir anlatımı değil midir?: "Anadolu milli kurtuluş hareketi yalnız Türkler için değil, Kürtler için de tarihlerinin en şerefli sayfalarından biridir. (...) Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan

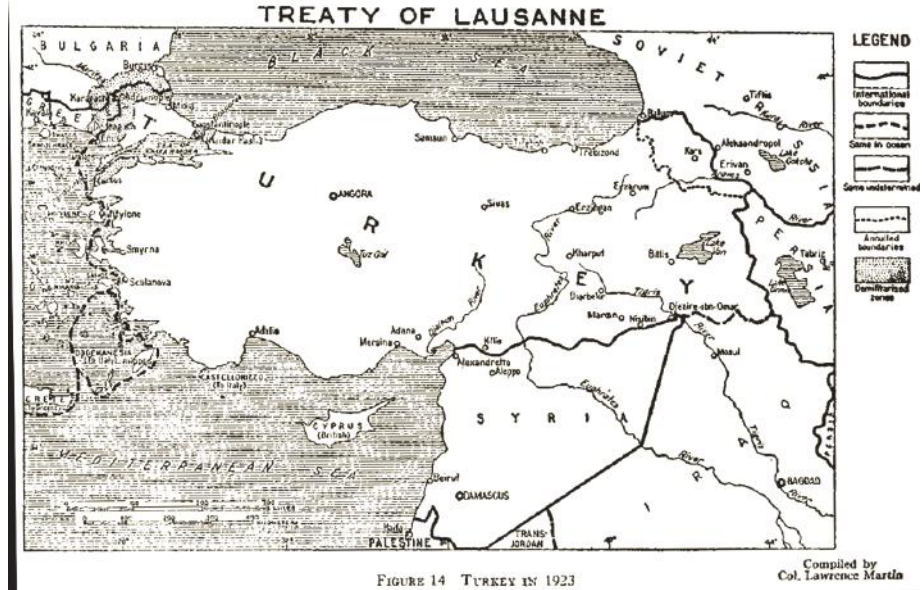

FIGURE 14 TURKEY IN 1923

Compiled by Col. Lawrence Martin

Lozan Antlaşması'yla ortaya çıkan siyasi sınırlar

sonra, Türk idarecileri ve egemen çevreleri, Kürt hareketinin tanımını vaadettikleri millet ve insan haklarını tanımadı, hatta işi Kürt milletinin millet olarak varlığını bile inkârâ kadar götürdü." [5]

Türkiye Lozan Antlaşmasına Uyuyor Mu?

Türkiye, 1923'te imzaladığı bu uluslararası antlaşmayı 1925'te aldığı gizli bir kararla bozdu. Türkiye, Kürt kimliğini yok etmeye dönük yeni Kürt politikasını belirlerken, Cumhuriyetin Kürt Anayasası olarak tanımlanan Şark Islahat Planı ile Lozan Antlaşması'nda kabul ettiği kültürel haklara uymama kararı aldı. Dolayısıyla Kürt kimliğini yok ederek Kürt meselesini çözmeyi öngören söz konusu gizli planın salt Kürtçe'nin yasaklanması şartını koyan iki maddesine bakılabilir:

Madde-14) Malatya, Elazığ, Diyarbakır, Bitlis, Van, Muş, Urfa, Ergani, Hozat, Erciş, Adilcevaz, Ahlat, Palu, Çarsancak, Çemişkezek, Ovacık, Hisn-ı Mansur (Adıyaman), Besni, Arga, Hekimhan, Birecik, Çermik il ve kaza merkezlerinde Hükümet ve Belediye dairelerinde ve diğer kurum ve kuruluşlarda, okullarda, çarşı ve pazarlarda Türkçe'den başka dil kullananlar; Hükümet ve Belediye'nin emirlerine karşı gelmekle suçlanacak ve cezalandırılacaklardır.

Madde-17) Fırat'ın batısındaki illerimizin bazı bölümlerinde dağınık olarak yerleşmiş bulunan Kürtlerin Kürtçe konuşmaları mutlaka yasaklanmalı ve kız okullarına önem verilerek, kadınların Türkçe konuşmaları sağlanmalıdır." [6]

Sonuç Yerine

Türkiye Cumhuriyeti, taraf olduğu uluslararası antlaşma ve sözleşmelere uymadı. Buna Lozan Antlaşması da dahildir. Bu sebeple, Kürdistan sürekli olarak Örfî İdare, Umumi Müfettişlik, Sıkıyönetim, Olağanüstü Hal Valiliği ve Kayyım Sistemi ile yönetildi. Geçtiğimiz 100 yıllık süre zarfında Kürdistan'daki devlet uygulamaları, Kürt meselesini çözemediği gibi direnişi ve halk muhalefetine büyüttü. Çünkü baskı ve zulüm meseleyi kangrenleştirmiştir. Bu sebeple, Kürt meselesine demokratik ve barışçı bir çözüm bulunmadan Türkiye'de demokrasiyi kurmak ve kurumsal hale getirmek mümkün değildir. Askeri çözümler, Kürt meselesinde çözümü değil, olsa olsa çözümsüzlüğü getirir. 100 yıllık geçmiş tecrübelerle bu zaten ortadadır. Lozan Antlaşma-

sınının 100. yıldönümünde Kürt meselesi tüm boyutlarıyla sorgulanmalı ve tartışılmalıdır. Ancak bu şekilde taraflar yeni bir durum değerlendirmesi yapmak zorunda kalır.

1925 Kürt Hareketinin bastırılmasından sonra 1926 yılında Fransa'dan Kürt Cemiyeti adına dönemin Başbakanı İsmet Paşa'ya gönderilen "Muhtıra-Mektup", Lozan'ın getirdiği kültürel hakların gasp edilmesine karşı çıkarak Kürt meselesinin çözümü hususunda Türk tarafını sorgulamaya davet ediyordu. Bugüne ışık tutan bu mektubun ilgili kısmındaki bir pasajı yeniden tartışmaya açabiliriz: "Biz Kürt Aydınlanma Hareketi, Kürtlüğün hayat ve bekasına suikast edilmemek şartıyla müthiş ve müfrit Cumhuriyet taraftarıyız ve tam anlamıyla sapkınlık kaynağı olan zorbalığın aleyhtarıyız. Eğer genç Türkiye Cumhuriyeti ve muhterem yöneticileri, Türk ve Kürtlerin bir arada yaşamasını gerçekten istiyor ve Kürtlüğün kudretinden yararlanmayı ve Türklüğün varlığını sağlamlaştırmak ve Kürt milletini kazanmayı hedefliyorsaydı, tek çözüm yolu ile 20. Yüzyıl uygarlığının ulus ve özgürlük prensiplerine saygı ve uyma ile Kürtlerin yaşam hakkını kabullenmek ve bu suretle Avrupalılara, dost ve düşmana karşı olgunluğunu ve siyasi yeterliğini göstermektir. (...) Aksi takdirde mevcut politikanın devam ettirilmesinde ısrar edilirse Kürdistan veya Şarkî Anadolu kıtası büyük bir kin ve kırgınlık yuvasına dönüşecektir." [7]

[1] M. Bayrak, *Kürtler'e Vurulan Kelepçe/ Şark Islahat Planı*, Özge yay. 2. Bas. 2013.

[2] *Hatıralar*, 2. Cilt, Ank. 1987, s.202

[3] *Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları*, IV, s.163

[4] Prof. Dr. Seha L. Meray: *Lozan Barış Konferansı/ Tutanaklar-Belgeler*; SBF yay. Ank. 1973

Türkiye İle İlgili İnsan Hakları Raporu, *Özgür Gelecek Dergisi*, Aralık-1998

[5] M. Bayrak: *Kürdoloji Belgeleri-1*, s. 530

[6] M. Bayrak: *Kürtler'e Vurulan Kelepçe: Şark Islahat Planı*; Özge yay. Ank. 2. bas. 2013, s. 129-130

[7] *Kürt Aydınlanma Hareketi'nin özgürlük örgütü olan Xoybun'un Lozan sonrası yürüttüğü diplomatik girişimlerin belgesel öyküsü için bkz. M. Bayrak: Kürt Sorunu ve Demokratik Çözüm*; Özge yay. Ank. 1999 ve *Ateş-Kan-Barut Günlerinde Kürt Diplomasisi/ Xoybun Broşürlerinin Sunduğu Gerçekler*; Özge yay. Ankara. 2021

► Türkiye Cumhuriyeti, taraf olduğu uluslararası antlaşma ve sözleşmelere uymadı. Buna Lozan Antlaşması da dahildir. Bu sebeple, Kürdistan sürekli olarak Örfî İdare, Umumi Müfettişlik, Sıkıyönetim, Olağanüstü Hal Valiliği ve Kayyım Sistemi ile yönetildi.

Lozan, Emperyal Güçler ve Kürtler

► Salih Cemal

24 Temmuz 1923 tarihinde İsviçre'nin Lausanne (Lozan) kentinde imzalanan Lozan Antlaşması, yüzüncü yıl vesilesiyle bugün yeniden tartışma konusu olmuştur. Merak edilen konuların başında, Lozan Antlaşması süreli miydi veya yüzüncü yılında geçerliliğini yitirir mi gibi sorular var. Bu sorulara kısa ve net cevaplar vermek mümkün: Lozan Antlaşması resmi olarak herhangi bir süreye tabi değildir ve yüzüncü yılında da muhatapları nezdinde hiçbir şey değişmeyecektir. Çünkü Lozan Antlaşması emperyalist güçlerin kontrolünde ve istedikleri gibi yapılmıştır. Ayrıca, bu antlaşmanın Lozan'da yapılması şeytani bir plandı, çünkü Cenevre ve Lozan gibi yerler bazı milletlerin lobi faaliyetlerinin yoğun olduğu yerlerdi. İngiliz ve Fransız ajanları, Ankara ile Lozan'daki Türk heyeti arasında yapılan yazışmaları rahatlıkla öğrenebiliyorlardı. Ancak Lozan'ı daha iyi anlamak için, Sevres (Sevr) süreci ve öncesinde Paris Barış Görüşmeleri ile birlikte, bahse konu olan sürecin emperyal güçler özelinde bir okumasını yapabilmek faydalı olabilir.

Self-Determinasyon ve Kürtler

Birinci Dünya Savaşı'nı başlatan Avrupalı güçler, bu savaşı planladıkları gibi uyguladılar, ancak savaş daha sona ermeden plana başka bir ortak daha eklenmiş oldu. Yeni ortak olarak ABD, savaşta sıkışan Avrupalı güçler lehine hem savaşı bitirecek hem de barışın şartlarını ortaya koyacaktı. Dönemin ABD Başkan Wilson, 1. Dünya Savaşı akabinde, 1919 yılında 14 maddelik prensipleri ile dünyanın karşısına çıkmıştı. Bu bir paylaşım savaşıydı ve 14 maddelik prensiplere göre tasarlanan yeni dünya düzeninin aktörlerinden daha işin başında itirazlar gelmeye başlamıştı. Bu aktörlerden dönemin Fransız Başbakanı Georges Clemenceau, "Tanrı'nın bile 10 prensibi var, nereden çıktı bu 14 prensip"[1] diyerek, Başkan Wilson'un, kendi hesaplarına uymayan bazı prensiplerine itiraz ediyordu. Clemenceau'nun bu çıkışı, Barış Konferansı sürecinde bazı hesaplarının tutmadığının da işaretiydi.

28 Haziran 1919 tarihinde imzalanan Versailles Antlaşması'nın sonucunda Alman İmparatorluğu'na son verilecek, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarih sahnesinden kalkacak ve Osmanlı İmparatorluğu da artık son bulacaktı. Anlaşma 14 maddelik Wilson Prensipleri'ne göre yapılmıştı ve prensiplerin 12'nci maddesi "ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı" (self-determinasyon) öngörüyordu. Bu maddeye göre Osmanlılar, Balkanlar ve Ortadoğu üzerindeki asırlardır süre-gelen hakimiyetlerini kaybetmiş, coğrafyanın otokton ulusları peyderpey bağımsızlıklarını kazanmışlardı. Bu doğrultuda, 10 Ağustos 1920 tarihinde imzalanan Sevr Antlaşması'nın 62, 63 ve 64. maddelerinde yer alan ve şarta bağlanan bazı hükümlerin Lozan'da Kürtler lehine bir sonuç ortaya çıkarması umut ediliyordu. Fakat Kürtler, Wilson Prensipleri'nin 12'nci

maddesine göre öznesi oldukları self-determinasyon hakkından faydalanamadılar.

Kürtler, Lozan sürecinde sadece Lord Curzon başkanlığında Château d'Ouchy'de 23 Ocak 1923 Salı saat 11.00 oturumunda (Tutanak No. 21) ve aynı gün 23 Ocak 1923 Salı saat 18.00 oturumunda (Tutanak No. 22) gündem konusu olmuştur. Bu tartışmalarda Kürtlerin gündeme getirilmesi ise Fransız ve İngiliz delegasyonları tarafından Musul meselesinden dolayı Türk heyetine karşı baskı unsuru olarak kullanılmasından başka bir işe yaramamış ve daha sonra hiçbir oturumda Kürtlere yer verilmemiştir. Lozan Antlaşması, Kürtler nezdinde baş döndürücü diplomatik ve politik manevralar arasında kaybolmak ile sonuçlanmıştır. Bu başarısızlığın ortaya çıkmasında, Kürtlerin eksikleri dışında, Türkiye'nin ve özellikle emperyal güçlerin diplomatik olarak nasıl bir konumlanma içinde oldukları önemlidir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Lozan İmtihanı

1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılmasından sonra, TBMM'de Lozan Konferansı için Türkiye'yi temsilen İsmet İnönü başkanlığında, Burdur Mebusu Dr. Rıza Nur ve Trabzon Mebusu Hasan Saka'dan oluşan üç temsilci seçildi. Bu isimlere ek olarak, 40'a yakın bir grup ile Türk heyeti Lozan'a gitti. Bazı çevrelerin "Lozan heyetinde Kürt temsilciler de vardı ve Lozan'da Kürtler-Türkler beraber temsil edildiler" tezi doğruları yanıtlanmamaktadır. Lozan'a gidecek heyetin içinde bulunan Diyarbakır Mebusu Zülfü Bey, Kürt temsilcisi değil, sadece danışman olarak bulunuyordu.

Yaklaşık sekiz ay süren görüşmelerin ardından, 24 Temmuz 1923'te Lozan Barış Antlaşması adıyla 5 devre ve 143 madde ile ek protokollerden oluşan belgelerin imzalanmasıyla diplomatik süreç sona erdi. Antlaşma, 23 Ağustos 1923'te TBMM'de 14 ret oya karşı 213 oyla kabul edildi ve onaylandı. Aslında Lozan Barış Antlaşması Türkiye Cumhuriyeti için on yıldan fazla süren savaş döneminden çıkmak, Osmanlı İmparatorluğu'na atfedilen kapitülasyonlar ve "Duyun-u Umumiye" gibi diğer tarihsel yüklerden kurtulmak anlamında geliyordu. Nihayetinde Lozan Antlaşması, Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığını dünyaya kabul ettirdiği bir belge olacaktı.

Öte yandan, Türk tarafının Lozan öncesinde önüne koyduğu hedefleri bir bütün olarak elde ettiğini söyleyebilmek mümkün değildir. İsmet İnönü görüşmeler

öncesinde, Misak-ı Milli (Ahd-ı Milli)'den taviz verilmesi konusunda TBMM Hükümeti'nden 14 maddelik bir talimatname almış, fakat bu hususta muvaffak olamamıştı. Zira Hükümet tarafından İnönü'ye verilen talimatta, Irak sınırı, Süleymaniye, Kerkük ve Musul livaları istenecekti ve özellikle Musul meselesinin Türkler açısından milli bir mesele olduğu vurgulanacaktı. Bununla bağlantılı olarak; Dr. Rıza Nur bir anısında; "Lord Curzon yanıma geldi ve yavaş bir sesle bana dedi ki, nedir bu Musul, Musul diye tutturmuşsunuz, vazgeçin Musul'dan. Burnunuzun dibinde Suriye toprakları var onu alın! Bir darbe kafidir dedi. Bu da beni keyiflendirdi. Fransızlardan alalım size verelim" dedi ve ben de "Aman istemem biz bu Araplardan bıktık dedim"[2] şeklinde bir not düşmektedir.

Musul dosyasının esas tarafı olan İngiltere ile Türkiye arasında Lozan'da bir anlaşma sağlanamadığı için bu konu Milletler Cemiyetine havale edildi. Bu anlaşmazlığın seyrine dönük bir fikir sunması açısından yine dönemin İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon, konferans oturumlarından birinde, yanında ABD delegesinin de bulunduğu bir esnada, İsmet İnönü'ye söylediği sözler oldukça çarpıcıdır: →

► 10 Ağustos 1920 tarihinde imzalanan Sevr Antlaşması'nın 62, 63 ve 64. maddelerinde yer alan ve şarta bağlanan bazı hükümlerin Lozan'da Kürtler lehine bir sonuç ortaya çıkarılması umut ediliyordu. Fakat Kürtler, Wilson Prensipleri'nin 12'nci maddesine göre öznesi oldukları self-determinasyon hakkından faydalanamadılar.

"Konferansta bir sonuca varacağız ama memnun ayrılmayacağız... Ülkeniz haraptır, imar etmeyecek misiniz? Bunun için paraya ihtiyacınız olacaktır. Parayı nereden bulabileceksiniz? Bugün para dünyada bir bende bir de (ABD delegesi) yanımda. Unutmayın, ne redderseniz hepsi cebimde. İhtiyaç sebebi ile yarın para istemek için karşımıza gelip diz çöktüğünüz zaman, bugün reddettiklerinizi birer birer çıkartıp size göstereceğiz." [3]

Nihayetinde Musul konusunda, 19 Mayıs 1924'te İstanbul'da İngiliz ve Türk heyeti yeniden görüşmelere başladı. Musul meselesi tartışmaları aylarca sürmesine rağmen henüz herhangi bir sonuca varılmadan bu sefer 13 Şubat 1925 Kürt Hareketi'nin patlak vermesi, Musul meselesini daha da karmaşık hale getirdi. [4] Türkiye'nin bu karara karşı çıkmasına rağmen, Milletler Cemiyeti 16 Aralık 1925'te Musul'un Irak'a bağlanması konusunda komisyon kararını kabul etti ve Musul'u bu tarihten sonra İngiltere'ye bıraktı. 5 Haziran 1926 tarihinde Ankara'da, Türkiye-İngiltere-İrak arasında Türk-İrak sınırı ve iyi komşu ilişkileri antlaşması imzalandı.

Emperyal Güçlerin Kürt ve Kürdistan Okuması

Peki, Lozan bağlamında Kürtler ve emperyal güçler arasındaki münasebetler nasıl bir seyirde süregelmişti?

Rivayete göre; Roma imparatoru Büyük İskender, hocası Aristo'ya; "Bir yeri işgal ettiğimde oranın halkını ne yapayım, öldürüyüm mi, yoksa hapse mi atayım?" diye bir soru yöneltir. Aristo ise; "Hayır! Ne öldür ne de hapse at. Öldürürsen sana karşı kan davası güderler, hapse atarsan sana karşı örgütlenerek çalışırlar. Eğer onları bir bahaneyle birbirlerine düşürürsen, bu sefer aralarında hakem olursun." şeklinde cevap verir. Esasen İngilizlerin de aynı politikayı izleyerek önemli bir güç olmayı başardıkları iddia edilebilir. Ortadoğu halkları bu politikayla bölünmüş, Kürdistan'da da aynı politika uygulanmıştır. Bu siyasetin sadece İngilizlere özgü olmadığı, her dönem uluslararası güçler tarafından uygulandığı ve sonunda da genellikle muvaffak oldukları belirtilmelidir.

Örneğin Fransız SHD (Service Historique de La Défense) Savaş Arşivleri GR. 7. N Volume 3254-3272 dosyasında yer alan bir belgede yazılanlar, emperyal güçlerin sömürge olarak gördükleri gruplara karşı yaklaşımlarındaki ana mantığı göstermektedir: "Üç ilke, işgal altındaki ülkelere yönelik politikaları yönlendirir. Bu ilkeler, Hint Adaları'ndaki Fransız fethinin başlatıcısı "Dupleix" tarafından formüle edilmiştir. İşte bu formül, Emir ve Şeyh kullanarak, herhangi bir Müslüman ülke ve yerel yönetimi ellerinden alabilirsiniz. Fethedilen toprakları korumak için bu yerlilerle kurduğunuz güçler, yerel nüfusu itaat içinde tutacaktır... Doğu halkları yaşadıkları istilaları ve felaketleri, kendilerini yabancılarla ilişkilendiren kaygısız ve dejenere olmuş liderlere, Şeyhlere, Emirlere ve Sultanlara borçludur. Mısır'ın Hıdivleri, Hindistan'daki Baber'in torunları, Osman'ın oğulları, herhangi bir onur duygusundan yoksundur, ülkeleri istila ve esaret altındadırlar." [5]

Fransızların Kürtler konusundaki politikalarının bu ilkeler ışığında şekillendiği görülmektedir. Fransa'nın İstanbul'daki Askeri Ataşesi Albay Catroux, Şeyh Said İsyanı ile bağlantılı olarak hazırladığı 5 Mart 1925 tarihli "La Chute du Cabinet en Connexion Avec le Soulèvement de Gendj" (Genc Ayaklanmasıyla Bağlantılı Olarak Kabinenin Düşüşü) adındaki raporunun bir bölümünde şöyle bir not düşmüştü; "Türkiye'nin önündeki sorun, bizim Cezayir ve Fas'ta, dağları aşmak zorunda kalarak çözmemiz gereken sorunlara benziyor. Tabii ki sadece askerî harekât ile değil, şüphesiz siyasi hazırlık ve uygun bir idari çaba ile, Kürdistan'ı toplumsal örgütlenmesinde ve ekonomik sefaletinde bırakarak Kürt liderlerin otoritesi ile bir araya getirilerek..." [6] Fransa Cezayir'de sorunları çözmek için dağları aşmak zorunda kalmıştı, ancak Jean Paul Sartre'ın

Sevr'in akabinde Lozan'ın öncesinde, 1921 yılı itibarı ile emperyal güçler "Kürdistan" planlarını tamamen rafa kaldırmışlardı. Çünkü bir Kürdistan'ın oluşması ile Ortadoğu'da yeniden bir medeniyetin yükselişine tanıklık edilecekti ve bu durum birçok ülkenin işine gelmeyecekti.

değimi ile Fransa Cezayir'de "katliam" yapmıştı. Fransız Askeri Ataşe, Türkiye'nin, önündeki sorunu nasıl çözümleneceğinin işaretini de böylece vermiş oluyordu. Yine Fransız elçi bu raporları yazarken, Kürtler hakkındaki aşağılayıcı düşüncelerini de açıkça belirtmekten çekinmemişti: "Anarşi Kürtler arasında endemiktir, liderleri hizmetleri karşılığında kazanmaya alıştırlar." Oysa neredeyse bütün Kürt liderler yaptıklarının karşılığını kazanç olarak değil, bedelini canlarıyla ödüyorlardı.

Kürdistan'da görev yapmış ve Kürtlere karşı da savaşmış olan İngiliz subayı Akelstan Riley'in ifadesinde de Fransız askeri ataşesinin kanaatleriyle örtüşen izlekler bulmak mümkündür. Bunun için Riley'in 20 Kasım 1919 tarihli "The Times Gazetesine" gönderdiği "Kürdistan Meselesi, Kesin Bir Devlet İmkansız" başlıklı telgrafına göz atılabilir: "Kürdistan hakkında yayınladığınız makaleler beni hayati olarak çok ilgilendiriyor. Kürdistan'ın merkezi ve dağlarda yaşayan vahşi ve kanunsuz kabileleri bilen nadir bir İngiliz'im. Muhabiriniz, çözümün Kürt devleti oluşturmak olduğuna inanıyor. Bunun imkansı olduğunu düşünüyorum. En eski zamanlardan beri Kürtler kan dökmeye meyilli profesyonel yağmacılar olmuştur. Kürdistan dağlarında bir Kürt devletinin kurulması, ele geçirilemez bir konumda olan hırsızlar yuvasının kurulmasıyla eşdeğerdir. Sadece bir tek çözüm vardır, İngilizlerin kontrolünde, Kürdistan'ı da kontrol edecek kadar güçlü bir Türkiye'nin yeniden yapılandırılması gerekiyor." [7]

Öte yandan, yıllar sonra Fransa Dışişleri Bakanı Bernard Kouchner, Kürtler özelinde emperyal güçlerin tarihsel sorumluluğunu eleştirel bir değerlendirme tabi

tutarken dolaylı olarak devlet düzeyinde bazı itirafalarda da bulunmuş oluyordu: "Kürt halkının yaşadıkları bütün bu olayların sorumlusu biraz da (Fransa) bizleriz, eğer biz (Fransa) Sevr ve Lozan'da o tarihi hatayı yapmasaydık, bugün Kürtlerin de diğer halklar gibi bir devleti olabilirdi ve bugün yaşadıkları bu acıları yaşamamış olurlardı. Umarım bundan böyle tekrar bu tür hatalara düşmeyiz. Eğer bizler Voltaire'in, Emile Zola'nın, Dreyfus'un, Jean Paul Sartre'in mirası isek bundan sonra böyle hatalar yapmamalıyız ve Kürt halkının yanında yer almalıyız." [8]

Sonuç Yerine

Sevr'in akabinde Lozan'ın öncesinde, 1921 yılı itibarı ile emperyal güçler "Kürdistan" planlarını tamamen rafa kaldırmışlardı. Çünkü bir Kürdistan'ın oluşması ile Ortadoğu'da yeniden bir medeniyetin yükselişine tanıklık edilecekti ve bu durum birçok ülkenin işine gelmeyecekti. Ortadoğu'da onlarca Arap devleti ortaya çıkmışken, bir Kürdistan'ın oluşmasına fırsat verilmemesinin birçok nedeni olmasına rağmen, asıl neden bütün bu baş döndürücü politik nedenlerin dışında aranabilir. "Neden bir Kürdistan Olmadı?" sorusunun doğru cevabını yine en iyi İngiliz kaynaklarından öğrenebiliriz. Kürdistan'da görev yapmış İngiliz subaylarından W. Ruppert Hay'ın sözleriyle; "Gerçi çok uzak bir gün ama, Kürtlerin ulusal bir bilinçle uyanıp birleşmeye çalıştıkları gün, Türk, Arap ve İran devletleri darmadağın olacaktır." [9]

[1] Burada kastedilen 'Tanrı'nın bile 10 prensibi var' vurgusu, tanrının Musa peygambere gönderdiği 10 emirdir.

[2] Dr Rıza Nur, Hayat ve Hatıratım. Altındağ Yayınevi, İstanbul 1967. Cilt 3 s 1034-1035.

[3] A.g.e

[4] Şeyh Said hadisesini ve bu tarihteki Musul meselesi konusunda, "İngiliz ve Fransız Arşiv Belgeleriyle Şeyh Said İsyanı" adlı ayrı bir çalışmamız vardır. Bu çalışmada söz konusu mevzuları belgeleriyle detaylıca anlatmaya çalıştık ve bu konuda burada fazla detaya girmeye gerek görmedik.

[5] SHD Archives de la Guerre Dossier GR 7 N Volume 3254-3272.

[6] SHD Service Historique de la Défense, Archives de la Guerre 7N3110 Révolte Cheikh Said- Soulevemnet de Gendj.

[7] SHD Arcives de la Guerre, Situation de la Turquie, GR20N Volume 217.

[8] Bernard Kuchner, Fransa eski dışişleri bakanı, 02.11.2017 tarihli Paris'te yapılan Kürt ve Kürdistan konulu konferans konuşması.

[9] W. Rupert Hay, Two Years in Kurdistan 1918-1920 (Kürdistan'da iki yıl 1918-1920) Londra 1921 s 45-46

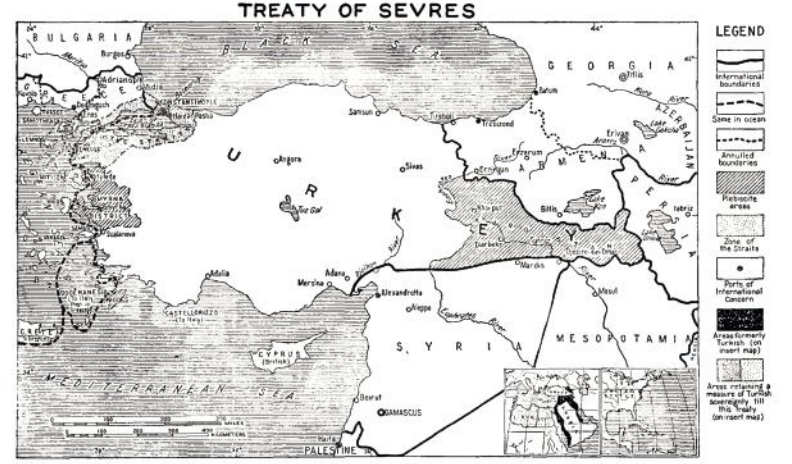

FIGURE 11. TURKEY IN 1920

Compiled by Col. Lawrence Martin

Sèvres, Kendi Kaderini Tayin ve Kürtler

Loqman Radpey

10 Ağustos 1920'de, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından İtilaf Devletleri'nin ulusların kendi kaderini tayin hakkına olan ilgilerini ortaya koymalarıyla artık, Kürt ulusunun ve onun toprağı olan Kürdistan'ın siyasi kaderi gündemdedi. Başkan Wilson, Ocak 1918'de kamuoyuna sunduğu 'Dünya Barışı için On Dört Madde' metninde şunları yazmıştı: "Mevcut Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk kısımlarına güvenli bir egemenlik sağlanmalı, ancak şu anda Türk idaresi altında bulunan diğer milletlere de şüphesiz bir can güvenliği ve özerk gelişme fırsatı verilmelidir." 9 Kasım 1918'de İngiltere ve Fransa ortak bir bildiriyle, uzun süredir Türkler tarafından ezilen 'halkların', yerel hükümetler ve yönetimler aracılığıyla 'tam ve nihai kurtuluşunu' vaat ettiler. Bu düzenlemeler, ulusların kendi özgür iradeleri ile 'kendi kaderlerini tayin etme ilkesi' [1] bağlamında hareket etmeleri halinde uygulanacaktı.

Bununla birlikte, barış antlaşmaları uyarınca, bazı bölgeler orada yaşayan halklara danışılmadan sınırlandırılmıştır. Buna karşılık, Avrupa'da devletlerin sınırlarının çizilmesi çoğunlukla ulusal hatlar boyunca gerçekleşmiştir. Egemenlik yoluyla kendi kaderini tayin etme pratikte Avrupa merkezli bir kavram iken, Orta Doğu'da kendi kaderini tayin etme uluslararası alanda tanınan bir devlet olmaktan ziyade kendi kendini yönetme anlamına geliyordu. Sonuç, savaştan etkilenen bölgeler arasında kendi kaderini tayin etme çeşitlerinde, günümüze kadar devam eden ve bazı halkların ulus olma halinin diğerlerinden daha az meşru olduğunu öne süren savunulamaz bir çeşitlilik olmuştur.

1920'ye geldiğinde, kendi kaderini tayin hakkı sadece devletlerin kendi içlerinde gerçekleştiriliyordu. Azınlıklara dilsel, kültürel ve dini haklar garanti edilerek kimliklerini koruma hakkı tanınıyor, ancak tam egemenlik verilmiyordu. Azınlık hakları Milletler Cemiyeti Sözleşmesi'ne dahil edilirken, aynı sözleşmede kendi kaderini tayin ilkesine hiç değinilmemiştir. Bunun yerine, Madde 22'de 'henüz kendi başlarına ayakta duramayan halkların' ileri uluslara' emanet edildiği Manda Sistemi oluşturuldu. Böylece savaştan sonra kendi kaderini tayin hakkı, ırksal, dini ve kültürel kriterlere dayalı olarak sadece bazı halklar için geçerli olan bir ilke haline geldi.

Sevr Antlaşması (1920): Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkına Bir Kala

Kürdistan bölgesini Osmanlı ve İran imparatorluklarına entegre eden 1639 tarihli Zuhab (Kasr-ı Şirin) Antlaşması'ndan bu yana Kürtler pro-aktif bir şekilde bağımsız bir Kürdistan devleti kurmaya çalışmaktadır. İngiltere, Fransa ve Çarlık Rusyası arasındaki gizli Sykes-Picot Antlaşması (15-16 Mayıs 1916) [2] Orta-doğu halkları için yeni sınırlar yarattı, ancak bu sınırlar ne ABD ne de Bolşevikler tarafından tanındı. Bu antlaşmaya göre Kürdistan coğrafyası, İngiliz-Fransız-Rus yönetimindeki bölgelerin yanı sıra Fars bölgesine bölünecekti. [3] Rusya'nın geri çekilmesi ve tüm iddialarını kaybetmesi üzerine, Fransa ve İngiltere arasında 23 Aralık 1917'de yapılan anlaşma uyarınca Kürdistan 'İngiliz nüfuz bölgesine' tahsis edildi. [4]

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, 23 Şubat 1920'de düzenlenen Bakanlıklar Arası Konferansta Fransa, "Kürdistan'ın İngilizler ve Fransızlar arasında bölünmesini ...ve federal bir örgüt kurulmasını" önerdi. [5] İngiliz hükümeti içinde ortak bir tutum olmaması nedeniyle, Konferansa başkanlık eden Lord Curzon, İngilizlerin Kürdistan'dan çekildiğini açıkladı ve Kürdistan'ın "özerk bir devlete dönüşmesinin" ve Türklerin "tüm Kürt bölgelerini" boşaltmasının önünü açtı. Konferans, 'Kürdistan'ın geleceğine ilişkin nihai kararın [Paris] Barış Konferansı'nın sonucuna bağlı olacağını' belirtti. [6] Osmanlı İmparatorluğu, bu konferansın sonucu olan Sevr Antlaşması'nı 10 Ağustos 1920'de imzaladı.

Antlaşmanın 62. maddesi (Bölüm III, Kürdistan) İngiliz, Fransız, İtalyan, İranlı ve Kürt temsilcilerden oluşan bir komisyona Osmanlı sınırlarında yapılacak değişiklikleri belirleme yetkisi veriyordu. Ayrıca İngiliz, Fransız ve İtalyan yetkililerden oluşan bir başka komisyona da altı ay içinde "Fırat'ın doğusunda, Ermenistan sınırının güneyinde...ve Türkiye'nin Suriye ve Mezopotamya ile olan sınırının kuzeyinde kalan ağırlıklı olarak Kürt bölgeleri için bir yerel özerklik planı hazırlama yetkisi vermişti." [8] Madde 63'te Türkiye, "her iki Komisyonun kararlarını ... üç ay içinde kabul etmeyi ve uygulamayı" kabul etmiştir. [9]

Madde 64 uyarınca, Antlaşma'nın yürürlüğe girmesinden itibaren bir yıl içinde, Kürtler isterlerse ve Milletler Cemiyeti Konseyi'nin onayını alırlarsa, halk çoğunluğuyla "Türkiye'den bağımsızlık" elde edeceklerdi. [10] Türkiye'nin "bu bölgeler üzerindeki tüm hak ve sıfatlarından" vazgeçmesi üzerine, Musul vilayetindeki (Güney Kürdistan'daki) Kürtler "bağımsız Kürt Devleti'ne" bağlı kalabileceklerdi. [11] Antlaşma ayrıca, Türkiye'nin "başka herhangi bir devletin egemen-

liğine veya himayesine tabi olan Müslümanlar üzerindeki her türlü hükümler veya yargı hakkından" vazgeçmesini gerektiriyordu. [12] Ancak, 9 Ağustos 1919 tarihli İngiliz-Fars Anlaşması [13] uyarınca İran'ın toprak bütünlüğüne saygı duyulacağı garanti edilerek, Doğu Kürdistan Kürtleri için "Birleşik Kürdistan" şansı ortadan kaldırmıştır. Böylece İran toprakları, gümrükleri ve petrol kaynakları üzerindeki İngiliz otoritesi korunmuş ve İran'da yaşayan Kürtler ise kendi kaderlerini tayin etmeye aday olarak görülmemiştir. Öte yandan; Sevr Antlaşması'nda belirtilen Kürt bölgeleri aslında tüm Kürtleri kapsamıyordu, İran'a ek olarak Suriye'deki ve Ermenistan'daki Kürt topraklarını da etkilemiyordu. [14]

Dahası, İstanbul'daki zayıf bir hükümet Sevr'in hükümlerini uygulayamazdı. Türk milliyetçileri, Kuzey Kürdistan'daki üç Kürt sancağının "gerekirse" halk oylaması yoluyla statülerinin belirlenmesi konusunda anlaşılabilir. [15] İngiltere, 12 Mart 1921'de Türklerle gönderdiği bir mektupta, daha önce yaptığı "bağımsız Kürt devleti" [16] çağrısının altını çizerek: "Kürdistan'la ilgili olarak Müttefiklerin, yerel özerkliklere kolaylık sağlanması ve Kürtlerin çıkarlarının yeterince korunması koşuluyla, durumun mevcut gerçekliğine uygun olarak, Antlaşmada bir değişiklik yapmayı düşünmeye hazır olduklarını" belirtmiştir. [17]

5 Haziran 1926'da İngiltere, Türkiye ve Irak arasında imzalanan Ankara Antlaşması uyarınca Irak-Türkiye sınırı belirlendi ve Musul (Güney Kürdistan) Irak'ın bir parçası oldu. Irak'ın petrol kaynaklarından yüzde onluk bir pay da 25 yıllığına Türkiye'ye verildi. Böylece Kürdistan, Kürtlerin çıkarları ve kolektif ulusal istekleri yok sayılarak İran, Irak, Suriye ve Türkiye arasında pay edilmiş oldu.

100 yıl önceki Kürtler değiliz

Çağrı Kurt

Kurdistan'ı dört parçaya bölüp Türk, Arap ve Fars sömürmesine dönüştüren Lozan Antlaşması'nın Kürtler için ne ifade ettiğinin anlaşılması için yalnızca geçmişe değil bugüne de bakılması gerek. Kuşkusuz, Kürtlerin günümüzdeki ulusal taleplerinin neler olduğunun yeterince tartışılmaması, tartışmaların kriminalize edilerek gündem dışına atılması Lozan Antlaşması'nın Kürtler için çizdiği sınırlardan bağımsız düşünülemez. Peki buna karşı Kürtler ne yapıyor?

Kurdistan Ulusal Kongresi (KNK) Eşbaşkanı Ahmet Karamus, Kurdistan'ın işgali ve sömürsünün uluslararası sahada karara bağlayan Lozan Antlaşması'na karşı Kürtlerin faaliyetlerini anlattı.

Kongreya Neteweyî ya Kurdistanê (KNK) 22-24 Temmuz tarihlerinde oldukça kapsamlı bir Lozan Konferansı düzenleyeceğini kamuoyuna duyurdu. KNK eş-başkanı olarak konferansın hazırlık ve işleyiş süreçleri hakkında bizleri bilgilendirebilir misiniz?

İlk olarak şunu söylemek istiyorum; şu anda hazırlıklarını yaptığımız konferansla bağlantılı çalışmalar, alelacele kararlar alarak organize edilen bir sürecin ürünü değildir. 2021'den beri KNK olarak gündemimizde olan tartışmalar ve konuşmalar sonucunda Lozan Antlaşması'nın 100. yıl dönümüyle ilgili bir şeyler yapmamız gerektiğine inanıyorduk. Bunun için KNK'nin içerisinde bir Lozan komitesi oluşturduk ve bu komite konseyin tam yetkisini alarak çalıştı. Çalışmanın çerçevesinin, kapsamının, temsilinin bütün alanlarda daha geniş tutulması gerektiğine inanıyorduk. Bu temelde bir karar alındı ve ardından çalışmalar başladı.

KNK olarak üye örgütlerimizle birlikte Kurdistan'ın dört parçasında ve diasporada halkımızın büyük çoğunluğunu temsil ettiğimizi biliyoruz. Ancak üyemiz

olmayan bazı Kürt örgütleri de vardır. Bunu açıkça söylemek gerekir. Dolayısıyla bu gerçekliğin farkında olarak konferans hazırlıkları esnasında prensip düzeyinde bir karar aldık: Kurdistan'ın dört parçasındaki bütün siyasi partilerin, sosyal ve toplumsal kurumların, şahsiyetlerin, akademisyenlerin, sanatçıların, yani Kurdistan toplumunun bir bütün olarak temsili sağlanmalıdır. Tabii ki Lozan Antlaşması sadece Kürtleri ilgilendirmiyor. Aynı zamanda Kurdistan coğrafyasında Asuriler, Süryaniler, Keldaniler, Ermeniler de var. Yani aynı coğrafyada birlikte yaşadığımız, Lozan Antlaşması nedeniyle bedel ödeyen farklı toplumlar da var ve bu antlaşma hepimizi ilgilendiriyor. Dolayısıyla biz Ermenileri, Asurileri, Süryanileri, Keldanileri ve dahası bu antlaşmadan etkilenen inançları ve halkları da bu komitenin içerisine almak istedik. Düşünce ve plan bu şekilde gelişti.

Kısacası, Lozan Antlaşması'nın Kürtler ve Kurdistan halkları açısından ne anlama geldiğini anlamak için, sadece geçmişle ilgili değil, aynı zamanda, bugün istemlerinin uluslararası alana taşınması açısından tüm kesimlerle bir araya geliyoruz. Bu bağlamda, Kurdistan halklarının amaçlarının, hedeflerinin nasıl bir siyasi çözüme mümkün kılabileceğine dair projelerimizi bir deklarasyon şeklinde öne çıkarmaya çalışacağız.

Bu yıl Kürtler adına düzenlenen Lozan temalı 3 adet konferans var. Bunlardan ilk ikisi, Navenda Revenda Kurd li Derve ve Enstituya Kurdî ya Parisê tarafından icra edildi. Son konferans da KNK tarafından yapılacak Sizin programınızın, diğer konferanslar ile karşılaştırıldığında, farklı yönleri nelerdir?

Bahsettiğiniz konferanslardan sadece ilkini takip etme imkanım oldu. KDP'ye yakın olan Revend ekibi tarafından yapılan bu konferans, bizim açımızdan Kürt halkının isteklerini karşılayan bir çalışma olmadı. Dostlar alışverişte görsün amacıyla yapıldığı belliydi. Bizler

Lozan Antlaşması'nın Kürtler ve Kurdistan halkları açısından ne anlama geldiğini anlamak için, sadece geçmişle ilgili değil, aynı zamanda, bugün istemlerinin uluslararası alana taşınması açısından tüm kesimlerle bir araya geliyoruz.

KNK olarak kimseyi provoke etmek veya çalışmalarını sabote etmek gibi bir amaç içerisinde değiliz. Kurdistan halklarını temsil etme misyonuyla yola çıkıyoruz ve daha gerçekçi bir projemiz var. Lozan Antlaşması'nın 100 yıllık muhasebesini yapmaya çalışıyoruz.

2022 yılında 22-23 Temmuz günlerinde, Lozan Antlaşması'nın müzakerelerinin yapıldığı salonda bir konferans düzenledik. Aslında o konferansta biz Kurdistan halklarının irade beyanını yaptık ve Lozan Antlaşması'nın getirdiği statükoyu kabul etmediğimizi dünyaya duyurduk. Bu konferansa üç yüze yakın temsilci ve 52 organizasyon bu konferansta mevcuttu. 21-22 Kasım 2022'de yapılan tartışmaların ışığında şimdi düzenleyeceğimiz konferansın çalışma planını ilan ettik. Çalışma planımızı Newroz günü, yani 21 Mart 2023'te başlattık ve 26 Mayıs'a kadar 7-8 küçük konferans, panel ve forumlar düzenledik. Bu panellere akademisyenler, tarihçiler katıldılar. Yine kültürel çalışmalar da oldu, ayrıca yazılı ve fotoğraflı bir şekilde tarihi süreci anlatan bir sergi hazırladık. Bu sergi 100 yıllık bu antlaşmanın Kürtler açısından ne anlama geldiğini Lozan Antlaşması'nın yapıldığı bütün salonlarda kamuoyuna açık bir şekilde sunmaktadır.

- 1923'ten 2023'e kadar Lozan Antlaşması'nın etkisiyle onlarca katliamlara, soykırımlara, zorla göç ettirmelere maruz kalındı. Kürdistan'ın demografisini değiştirmeyi, Kürtlerin ve diğer halkların kültürlerinin ve dillerinin yok edilmesini amaçlayan uygulamalar oldu.

KNK Eş Başkanı Ahmed Karamûs

- Kürt halkının çıkarını temsilen dinsel, kültürel, siyasal, ulusal, demokratik hiçbir madde söz konusu değildi. Kürt siyasal hareketi de o dönemde güçlü ve örgütlü değildi. Fakat antlaşmanın imzalandığı günden bu yana, Kürt halkının gerçek temsilcileri hiçbir zaman bu antlaşmayı kabul etmediler.

3 haftalık bir sergidir ve halen devam ediyor. Bunun yanında konserler de var. Ayrıca konferansın akabinde Lozan Antlaşması'nın müzakeresinin yapıldığı binada 3-4 aylık, herkesin rahatlıkla Kürtler ve Lozan bağlamının ne anlama geldiğini anlayabileceği bir müze çalışması var.

Yani 3-4 aylık bir süre için Lozan Antlaşması'nın yapıldığı binayı kiraladınız ve burayı müze olarak kullanıyorsunuz, doğru mudur?

Evet. Mayıs ayında başladı bu müze uygulaması ve düzenleyeceğimiz konferansa kadar sürecek. Diğer uluslararası dostlarla ortak bir proje şeklinde gerçekleştirdik. Bu süre zarfında herkes gidip görebilir. Aynı zamanda bir belgesel film hazırladık. Bu belgeselde akademisyenlerden oluşan bir komisyon görev aldı. Bir de bunun yanında, bütün tarihi süreci kronoloji şeklinde ele alan bir kitap hazırlandı. Bu kitap 21-22 Temmuz 2023'te düzenlenecek konferansta tüm katılımcılara dağıtılacak. Ek olarak broşürler hazırladık ve bir de web sitemiz var, www.lozan-2023.com şeklinde. Özcesi; bir konferans yapalım ve bitsin gibi mantığımız yok. Mart 2023'ten bu yılın sonuna kadar sürecek bir Lozan programımız var. Ana konferanstan çıkacak perspektife göre BM kapsamında çalışmalara, Avrupa Birliği ve Arap Birliği ile ilişkilere odaklanarak Kürdistan halklarının taleplerini duyurmaya çalışacağız.

Başurê Kurdistan'daki siyasi partilerin tamamının katılımını sağlayabildiniz mi?

Yaptığımız görüşmeler, KDP'nin dışındaki bütün siyasi partileri, kurum ve kuruluşları kapsayacak şekilde gerçekleşti. Hepsisi de memnuniyetle bu organizasyona katılacaklarını bildirdiler. Güney Kürdistan ziyaretimizde aldığımız dönüşlerin bizi memnun ettiğini belirtmeliyiz.

Peki Rojava ve Rojhilat özelinde yürüttüğünüz görüşmeler nasıl sonuçlandı?

KNK'nin Rojava'da bir bürosu var. Brüksel'de oluşturulan Lozan komitesinden bir heyet Rojava'ya gitmek istedi, fakat Semelka Sınır Kapısı kapalı olmasından dolayı bu ziyaret gerçekleşmedi. İzin verilmedi demek daha doğru olur. Dolayısıyla bu konuda maalesef oradaki büromuz aracılığıyla çalışmalar yürütüldü. Katılım konusunda, ENKS haricinde, tüm yapılardan olumlu geri dönüşler aldık ve konferansta hazır bulunacak. Rojava'yı temsilen konuşmalar yapılacak. Bu konuşmalar parça adına yapılacak. Tabii ki sonrasında katılımcıların kendi mesajlarını iletme imkanı olacak. Rojhilat'ta ise alanda çalışma ya da görüşme yapma olanağımız yok. Ancak bütün parti, kurum ve şahsiyetler ile Avrupa'da ya da online olarak görüşmeler yaptık. Her iki Komela partisi de çalışmaya katılacaklarını, aktif destek vereceklerini bildirdiler. KDP-İ ile görüşmelerimiz devam ediyor. Onların da bu konferansa katılacaklarını umut ediyoruz. Şu anda çok

olumlu ve pozitif sinyaller alıyoruz.

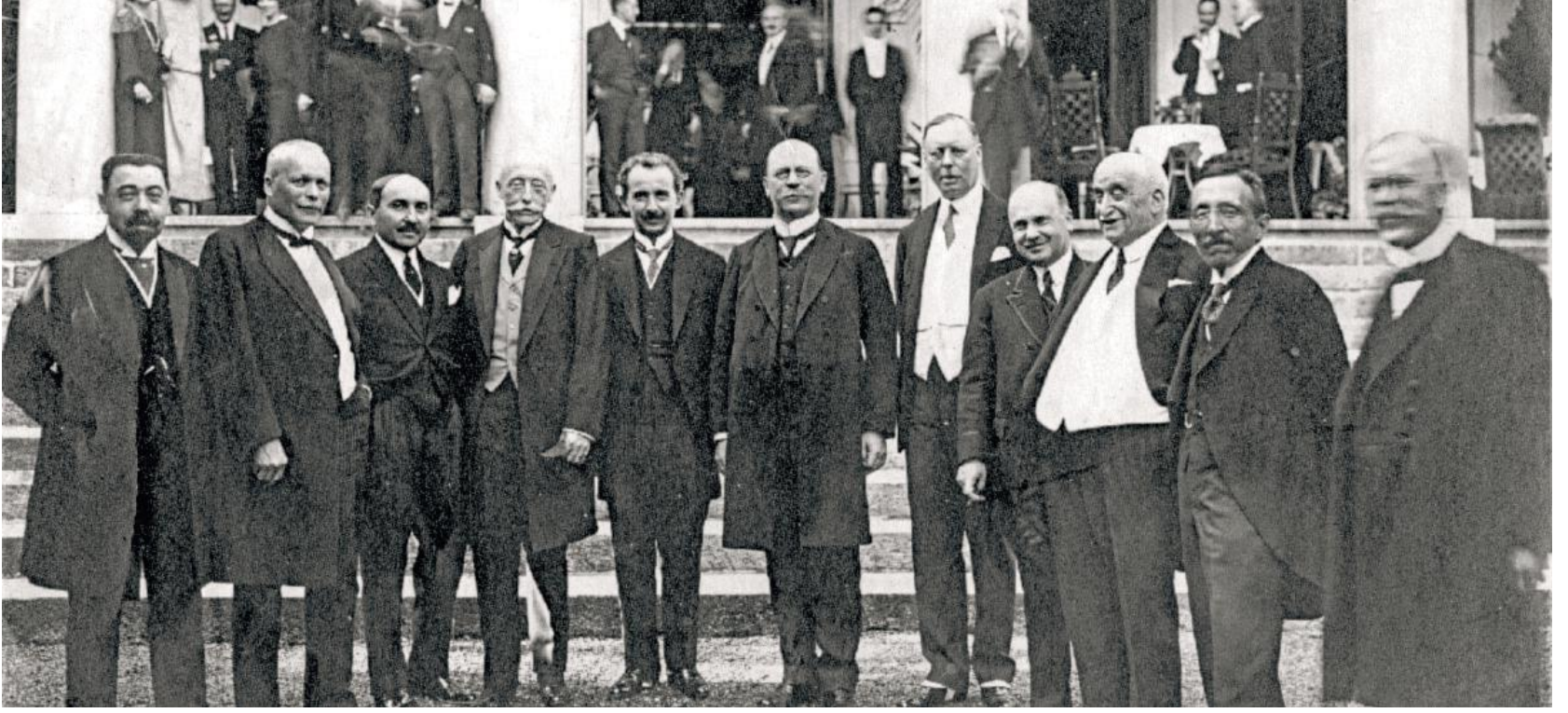
Bakur'u temsilen kimse katılacak mı?

Kuzey'deki tüm kurum ve kuruluşlara davetiye gönderdik. Zaten şu anda komitede yer alan Kuzey Kürdistanlı partilerin ve kurumların temsilcileri mevcut.

Lozan Konferansı'nı organize eden KNK'nin eş başkanı olarak 100 yıl önceki aktörleri ve durumları incelediğinizi düşünüyorum. Bugün siz o aktörlerden birisiniz. 100 yıl önce Lozan'da olan Kürtler ile bugün Lozan'da olan Kürtler arasında nasıl bir fark var?

Lozan Antlaşması'nda Kürdistan halklarının gerçek temsili yoktur. Orada yapılmış birtakım çalışmalar var. İtilaf Devletleri ve özellikle Türkiye'yi kastederek söylüyorum, katılımcıları manipüle etme biçiminde, yani Osmanlı'dan ayrılmamaları konusunda ikna edildiklerini söyleyebiliriz. Bu konuda Mustafa Kemal'in bir takım açıklamaları vardı. "Kürtler ve Türkler bu ülkenin asli kurucularıdır" şeklinde. Dolayısıyla Türk devleti, Kürtleri ve Türkleri temsilen ifade edilmiştir. Daha sonra siyasal ve uluslararası statü tanıma açısından Osmanlı dönemindekine benzer hilelere başvurdular. Birkaç iş birlikçiyi "Bunlar Kürdistan'ın temsilcileridir" şeklinde öne sürdüler. Direkt parlamentoda ve Lozan görüşmeleri sürecinde durumu böyle ifade ettiler. →

Ama Kürt halkının çıkarını temsilen, dinsel, kültürel, siyasal, ulusal, demokratik hiçbir madde söz konusu değildi. Kürt siyasal hareketi de o dönemde güçlü ve örgütlü değildi. Fakat antlaşmanın imzalandığı günden bu yana, Kürt halkının gerçek temsilcileri hiçbir zaman bu antlaşmayı kabul etmediler.

Lozan Antlaşması'nın üzerinden 100 yıl geçtikten sonra, bugün artık Kürt halkının durumu çok farklı bir aşamadır. Gerek siyasal gerekse de milli uyanış sebebiyle kendi hedeflerine odaklanan ve topraklarına sahip çıkan bir 'Kürtlük Hukuku' mevcuttur. Öte yandan; Güney Kürdistan'da tüm olumlu ve olumsuz yanlarına rağmen bir resmi statü var, Batı Kürdistan'da ise bu durum de facto olarak sağlanmış durumda. Toplumsal düzeyde, 7'den 70'e herkes Kürdistan'ın sömürgeci yaklaşımlara mücadele halinde olduğunun bilincindedir. Bazı eksik yanlarımız olabilir, ama bir ulusal kongremiz var ve Kürdistan tarihinde ilk defa böyle bir kurum varlığından bahsediyoruz. Yani gerek parça düzeyinde gerekse de ulusal düzeyde 1923'ten farklı bir aşamadayız. 100 yıl önce Kürt halkı parçalı ve dağınıktı. Güçlü siyasal örgütlü öncülükten mahrumdu. Günümüzde ise tüm bölgeyi etkileyen politik bir halk olarak özgürlüğe oldukça yakınız. Ödediğimiz bedeller de bu konuda az değil.

Lozan Konferansı gibi tarz büyük çaplı organizasyonlarda özellikle bölgesel güçlerin karşı-diplomasi faaliyeti içinde olduklarını görüyoruz. Siz bu süreçte böyle zorlamalara, problemlere maruz kaldınız mı?

Haddinden fazla engellemeler ortaya çıktı. Konferansımızın teknik açıdan bu düzeye gelmesini engellemek için Türkiye İsviçre devleti üzerinden diplomasi yürüttü. Yılbaşından beri İsviçre kantonları ve hükümetiyle sürekli diyalog içerisindeyiz. Bu konuda çok ısrarlı ve büyük bir iradeyle kendi çalışma planımıza sahip çıktık, konferansın mutlak anlamda gerçekleşmesi gerektiğini kendilerine ilettilik. Çalışmalarımızı istediğimiz şekilde ilerlettik, İsviçre güvenlik mekanizmaları ve bürokrasi ile resmi olarak protokoller yaptık. Türk devleti konferansın gerçekleşeceği salonun (100 yıl önce Lozan Antlaşmasının imzalandığı salonun) hiçbir şekilde Kürtlere verilmemesi konusunda baskı uyguladılar. Bunun için de aynı salonu Türkler de istediler.

► Gönül ister ki, bugün sömürgeci devletlerle işbirliği yapmayı tercih eden taraflar da Kürt halkının ulusal birliğine katılıp, güç ve destek versinler. Ama bu olmazsa Kürt halkı kendi birliğini ortaya koyacaktır. Bu amaçla her türlü sorumluluğu üstlenip, ulusal düzeyde temsili yerine getirmeye çalışacağız.

Sonuçta İsviçre hükümeti 22-24 Temmuz 2023 tarihleri arasında salonu kimseye vermek istemedi. Ama biz deklarasyonumuzu, yani konferansın sonuç bildirgesini 24 Temmuz'da bu tarihi salonun önünde açıklayacağız.

Konferansın yapılacağı gün, ayrıca Lozan'da 100 bin kişiyi hedefleyen bir mitingin de organize edileceği söyleniyor.

Biz 100 bin olmasını istedik, ama bu çapta bir organizasyon şehrin alt yapısını zorlayabilir. Bu yüzden şehrin altyapısını da zorlamayan kitlesel bir miting yapılacak. Konferansın başlayacağı gün ve saatte destek amaçlı olarak düzenlenecek bu gösteriyle bütün dünyaya açık bir şekilde konferansın Kürdistan'ın dört parçasını ve diasporayı temsil ettiğine işaret edilecek. Konferanstan çıkan kararlar, sonuçlar ve deklarasyonlar Kürdistan halkını da bağlıyor mesajı verilmeye çalışılacak.

Konferansınızın üç muhatabı olduğunu görüyoruz: Kürdistan Halkları, Bölge Devletleri, Emperyal Güçler. Konferansın bu her üç muhataba yönelik somut vurguları olacak mı?

Tabii ki. Biliyorsunuz, Lozan'ı önceleyen esas plan Sykes-Picot Antlaşması'ndan kaynaklanıyor. Daha sonra da Sevr Antlaşması oldu. Sevr, bir yönüyle biraz Kürtlerin lehine olan bir antlaşmaydı. Ama taraflar bunu kabul etmediler. Dolayısıyla Sevr'i Türkiye lehine olacak şekilde Lozan'a çevirdiler ve Kürtler kaybettiler. Kısacası, bu antlaşma

ile Kürtler haksızlığa uğramışlar ve statüsüz bir halk kategorisine indirgenmişlerdir. Türkiye, Suriye, Irak'a birer sömürgeci devlet olarak meşruiyet tanınmıştır. Dolayısıyla muhataplığın bir tarafında İtilaf Devletleri, diğer tarafında sömürgeci devletler var. Kürdistan halkları ise antlaşmanın nesnesine konumuna düşürülmüş olmalarına rağmen kendilerine dayatılan koşulları kabul etmemişlerdir. Düzenleyeceğimiz konferans da bizim esas muhataplardan biri olduğumuzu göstermektedir.

Aslında Lozan Konferansı'ndan hemen sonra tribünal şeklinde bir çalışmaya daha organize etmek istiyorduk. Ancak tribünal yapabilmemizin koşulları olmadığı için onun yerine, yine konferanstan sonra, akademisyenlerin, hukukçuların, siyasetçilerin, kanaat önderlerinin katılacağı uluslararası bir forum düzenleyerek Kürdistan Meselesinin güncel durumunu tartışmaya açmayı düşünüyoruz.

KNK'nin öncülüğünde yapılan Lozan Konferansı aynı zamanda KDP'siz bir ulusal birlik arayışı olarak da değerlendirilebilir mi?

KNK olarak ana stratejimiz doğrultusunda Kürdistan'daki tüm oluşumların temsil edildiği bir ulusal yapı/çatı haline gelmeye çalışıyoruz. Ama eğer bu konuda ulusal birliğin dışında kalan ve bu çalışmalarını sabote eden bir taraf varsa, sömürgeci devletlerle işbirliği yaparak tercihinin ortaya koyuyorsa Kürt halkı böyle bir şeyi ne kabul eder ne de bekler. Umarız Lozan Konferansı'nda bu birlik arayışımız, daha kapsamlı ve gerçekten de Kürdistan halklarının çıkarlarını temsil eden, savunan, birlikte hareket eden güçleri ortaya çıkarır. Tabii gönül ister ki, bugün sömürgeci devletlerle işbirliği yapmayı tercih eden taraflar da Kürt halkının ulusal birliğine katılıp, güç ve destek versinler. Ama bu olmazsa Kürt halkı kendi birliğini ortaya koyacaktır. Bu amaçla her türlü sorumluluğu üstlenip, ulusal düzeyde temsili yerine getirmeye çalışacağız.

Son olarak bir çağrı yapmak istiyorum. Lozan Konferansı için ulaşabildiğimiz tüm kesimlere davetiyelerimizi yolladık ve hepsinin katılımını bekliyoruz. Zira biz hiçbir şekilde Kürt ve Kürdistan'ı herhangi bir yapının konferansın dışında kalmasını istemiyoruz. Lozan Konferansı'nın ulusal birliğe giden yolda önemli bir kilometre taşı olmasını ümit ediyoruz.

2+2=krdstn:

Bizim tarafımızdan anlatılanlar!

► Katliamlara ve kültürel soykırımlara neden olan bu antlaşmanın 100. yıl dönümünde, evrensel kültürün koruyucularından olan ve toplum ile estetik bilinç arasında köprüler kuran, sorular soran çağdaş sanatın önemi aşkardır.

► Serdar Mutlu

Sömürgeci kurtulmanın güçlü bir anlatısı olmalı. Modern biçime kavuşmamış bir anlatım biçimi sürekli kendini tekrar etmenin sıkılganlığını yaşarken, bir çıkış yolu arayışındaki 'çağdaş bireylerin duygularına hitap etmesine rağmen gündelik pratikleriyle uyum sağlıyor mu' sorusunun doğmasına neden oluyor. 'Eskiye yok etmeden yeniyi aramalıyız' klişesi -işe yararlık bakımından- klişe olmasına rağmen içinde barındırdığı 'kendini güncelleme minerali'nden dolayı bu sorunun cevabını ararken 'sağlıklı' kalmanın en temel ilaçlarından biri gibi duruyor.

1923 Lozan Antlaşması, yakın tarihin anlatıya muhtaç vakalarından biridir. Lozan Antlaşması'ndan sonra Kürtlerin bin yıllardır Süryaniler, Ermeniler ve diğer kadim halklarla birlikte yaşadığı coğrafya yapay ulus-devlet sınırlarıyla parçalara bölünmüş oldu. Doğal yaşam geçişleri, yollar, dağlar, nehirler ve akrabalıklar egemen devletlerin kontrolü altında kaldı ve bu halklar "tek dil, tek millet, tek bayrak" anlayışıyla sayısız katliama, sürgüne ve asimilasyon politikasına maruz bırakıldılar.

Sanatın belgeleme, toplumsal hafızayı ve doğayı yeniden inşa etmeye yardımcı olma gücünün güncelliği bu problemin yanıtlarını arıyor.

1923'ün yaz aylarında, Lozan şehrinde İsviçre devleti hakemliğinde gerçekleşen ve Kürtlerin saf dışı bırakıldığı Mezopotamya ve Anadolu coğrafyasının yeniden haritalandırılmasını sağlayan toplantılarda, Kürtlerin ulusal varlığıyla ilgili yeterli belgelemenin yapılmaması, belgelerin yok edilmesi veya var olan belgelerin açığa çıkarılmaması belki de bu sürecin en çok kanayan yarası olmuştur. Buna rağmen eldeki bulgu, belge ve öyküler ışığında çağdaş sanatın sorgulama temelli anlayışını esas alarak bir anlatı biçimi oluşturuldu. Bu anlatı, 17 sanatçının katılımıyla İsviçre'nin Lozan kentindeki Forum de l'Hôtel de Ville'de bir çağdaş sanat sergisiyle güçlendirilmeye çalışıldı.

Katliamlara ve kültürel soykırımlara neden olan bu antlaşmanın 100. yıl dönümünde, evrensel kültürün koruyucularından olan ve toplum ile estetik bilinç arasında köprüler kuran, sorular soran çağdaş sanatın önemi aşkardır.

Bu sergide küratörler, tarihçiler, sanatçılar, şairler ve aktivistler Lozan Antlaşması'nın yarattığı tahribata dikkat çekip, arşive atıfta bulunarak sürecin yeniden belgelenmesi ve toplumsal hafızanın yeniden canlanmasına katkıda bulunmaya çalıştılar. Var olan belgelerin bölgede yapay bir şekilde kurulan ulus-devletlerin "hassasiyetleri" nedeniyle hiçbir zaman tartışmaya açılmaması ve antlaşmanın doğurduğu kaostan kaynaklı olan siyasi, kültürel ve ulusal yok edişlerin dört parça Kurdistan'a ve çevresine olan yansımaları da bu sergide ziyaretçilere sunuldu. Üç

hafta süren sergiyi iki binden fazla insan ziyaret etti.

Barış Seyitvan ile birlikte serginin küratörlüğünü yaparken, Lozan 100. Yıl etkinlikleri hazırlık komitesi de sergi ekibi içerisinde özveri ile yer aldı. Kolonyalizmi ve hafızanın tahribatını anlatırken, serginin ismini ise Qazi Mihemed'e atfeden "2+2 Kürdistan eder" sözünden hareketle 2+2=krdstn olarak belirledik ve 2R (Rojava, Rojhilat) ve 2B (Bakur, Başûr) referansıyla serginin adını temalandırdık. Böylece 4 parçadan sanatçıların (Osman Ahmed, Havin Al-Sindy, Hawar Amini, Voooria Aria, Khadija Baker, Savaş Boyraz, Wirya Budaghi, Timur Çelik, Salah Ebrahimi, Serhat Ertuna, Fatos Irwen, Eren Karakuş, Serpil Odabaş, Walid Siti, Leyla Toprak) eserlerinin yanında, Hito Steyerl (Alman-Japon) ve Jacopo Gallico'nun (İtalyan) eserleriyle birlikte bir tür ulusal birlik anlatısı da sağlandı. Resim, video-art, müzik,

şiiir, performans ve söyleşilerle Kürtler adına 'geleceğin inşası' da tartışıldı.

Ayrıca, tarihçi Sedat Ulugana'nın hazırladığı 70 sayfalık yakın tarih kronolojisi 12 metrelik bir pano üzerine uygulanarak ziyaretçilere Lozan Antlaşması'nın yarattığı ikilemler özet halinde sunuldu.

Antlaşmanın göze çarpan güncel ekolojik sonuçlarını ise göz ardı etmemek gerekiyor. Bu durum da can yakmaya devam ediyor. Hemen her gün Zagros dağlarının çevre devletler tarafından bombalanması veya örneğin, Kürt yerleşimlerinin arasına çekilen 800 kilometrelik duvar bölgedeki doğayı ve içinde yaşayan canlıları da olumsuz etkilemektedir. Tüm bunlar tarihten notlar, sanat eserleri ve sanatçıların dayandıkları kavramlarla birlikte bu sergide gözler önüne serilmektedir. Sergi, uzun yıllar farklı şehirlerde gösterilmek üzere de bir alt yapı kazandı.

2+2=krdstn
1923-2023

newalên xwêdandayî

ên sevê vedimîrînin
ew tiliyên efsûnî û bêdawî ne
ku di nava ewran de
xwe bera ser bajarên dilîfrok dikin
û bi tîrêjên mor
ên sibehê re
pêl bi pêl deng vedidin
ji newalên xwêdandayî...

deng ez im
hewa ez im
neynik ez im
xwêdan û dehla bêdawî jî
ez im...

Necmettin Tural